

Een Oirschottenaar in Rome:
Biografie van Christiaan van der Ameijden († 1605),
pauselijk zanger en componist

Michiel VERWEIJ

(Koninklijke Bibliotheek van België, Brussel)

Bij gelegenheid van de vierhonderdste sterfdag van een van de grootste Oirschottenaren uit de geschiedenis, heeft de sectie Muziek van het *Het Noordbrabants Genootschap* mij gevraagd een boekje te verzorgen over deze Christiaan van der Ameijden. Deze publicatie berust op mijn onderzoek in de *Biblioteca Apostolica Vaticana* en de archieven van het *Campo Santo Teutonico* en de *Santa Maria dell'Anima* in Rome. Dit onderzoek werd mogelijk gemaakt door een beurs van het *Belgisch Historisch Instituut te Rome* waarmee ik van 1 maart tot 31 mei in het Jubeljaar 2000 op de *Academia Belgica* in Rome kon verblijven. Mijn dank gaat dan ook uit naar Prof. Dr. I. Bossuyt (Katholieke Universiteit te Leuven, departement Muziekwetenschap), die als aanvrager wilde optreden, de leden van het *Instituut* en de staf van de *Academia*, alsmede aan de staf van de Vaticaanse Bibliotheek, Dr. E. Gatz, rector van het *Campo Santo Teutonico*, Dr. R. Matthes, rector van het college van *Santa Maria dell'Anima*, R. Smit, rector van het *Nederlands College* in Rome, en vooral ook aan mevrouw Penna, secretaresse van de *Anima*, die mij toestond buiten de normale openingsuren het archief van die kerk te bezoeken, en mevrouw Speciale, die bereid was mij daarbij te superviseren. Uit dit onderzoek kwamen twee artikelen voort: 'The last Netherlandish papal singer and composer in Rome. A biography of Christiaan van der Ameijden of Oirschot († 1605)', *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis*, 52 (2002), 132-158; en 'Een Brabantse componist in Rome. Christiaan van der Ameijden uit Oirschot', *Brabants Heem*, 55 (2003), 1-11. Het spreekt vanzelf dat het verhaal dat hieronder geboden wordt, grotendeels dezelfde inhoud bevat als deze twee publicaties.

PRAELUDIUM

Dit is 'a tale of two cities'. Aan de ene kant het oude Oirschot met zijn Markt, zijn gotische Sint-Pieter, zijn romaanse Onze-Lieve-Vrouw, zijn vroeg-zestiende-eeuwse raadhuis en zijn vele historische panden, gelegen in de zandige Kempen waar de dennen hun kruinen buigen onder eeuwige westenwind en grijze hemels vol wolken. Aan de andere kant het nog oudere Rome met zijn Forum Romanum en Piazza Navona, zijn Sint-Pieter in het Vaticaan, zijn Santa Maria Maggiore, Santa Maria in Trastevere, Santa Maria dell'Anima, zijn zestiende-eeuwse Palazzo Senatorio en zijn ontelbare historische panden, gelegen in het vulkanische Latium waar de pijnbomen majestueus oprijzen naar de zo vaak heldere azuren zonnemerkel. Bien étonnées de se trouver ensemble! Twee steden in Brabant en in Italië en één man die ze aan elkaar bindt. Dit is het verhaal van de carrière van een Oirschottenaar die het in dat verre Rome tot een hoge positie bracht, een man die het sluitstuk vormde van de lange en eerbiedwaardige ketting die de Lage Landen en Rome via de muziek aan elkaar bindt, tijdgenoot en zelfs even directe collega van de beroemde Giovanni-Pierluigi da Palestrina. Dit is het verhaal van een van die Brabanders uit het noordelijk deel van het hertogdom aan wie in den vreemde nog een monument herinnert. Ginds, immers,

vlakbij de Piazza Navona, in de kerk van Santa Maria dell'Anima bevindt zich nog altijd de grafsteen van Christiaan van der Ameijden.

Oirschot gaat prat op zijn historische centrum rond de Markt die als het mooiste marktplein van de provincie Noord-Brabant gepromoot wordt. De betekenis van de gemeente voor de cultuurgeschiedenis van de Nederlanden is echter niet beperkt tot dit monumentaal ensemble of tot zijn voormalige centrumfunctie als hoofdplaats van het Meierijse kwartier Kempenland. Oirschot neemt namelijk een bijzondere plaats in de Nederlandse muziekgeschiedenis in als geboorteplaats van twee belangrijke componisten.

Zo lijkt er dan ook enige waarheid te zitten in de bewering van de regionale humanist Petrus Vladeraccus ('s-Hertogenbosch, 1571 – Oirschot, 1618), als hij in de inleiding van zijn ongepubliceerde geschiedenis van het Oirschotse wonderbeeld van Onze Lieve Vrouw van den Heiligen Eik, de *Diva Virgo Oirschottana*, schrijft¹:

*Oirschottum municipium est Campinae sive, -ut Lipsius indigetat-,
Campaniae, peramplum ...collegii canonicorum officiique divini, -musicam
praesertim si quis spectare velit-, celebritate adeo laudabile ut etiam diversis
non obscuri nominis civitatibus hoc encomio palmam praeferat.*

Oirschot is een vrijheid in Kempenland of – zoals Lipsius het noemt - Campania², van aanzienlijke omvang ... zo prijzenswaardig vanwege de faam van zijn kapittel en de goddelijke diensten – zeker als men op de muziek let – dat het hierin zelfs de erepalm behaalt boven verschillende steden van grote faam.

Het enthousiasme over de plaatselijke muziekpraktijk dat uit deze beschrijving zou kunnen vloeien, moet echter iets gematigd worden in het licht van recente ontdekkingen in het Oirschotse archief. Zo blijkt dat Petrus' oudere broer Johannes (ca. 1560-1612?) in deze tijd *phonascus* (= koorleider) was, zodat Petrus' oordeel niet geheel waardenvrij geweest hoeft te zijn...

Toch werd rond 1600 in Oirschot Jan Baptist Verrijt geboren, die zou uitgroeien tot een van de belangrijkste Nederlandse componisten van de vroege zeventiende eeuw.

¹ Zie over Petrus Vladeraccus: M. Verweij, *Vladeracci tres, pater et filii, poetae Latini Silvaeducenses (saec. XVI ex.)* (Romae, 1991 [immo: 1992]); Id., 'Het humanisme in Oirschot: Petrus Vladeraccus', in: H.J.M. Mijland – L.M. van Hout – J.P.J. Lijten (edd.), *Oog op Oirschot* (Oirschot, 1991), pp. 209-215; Id., *Petrus Vladeraccus. Tobias (1598)*, Supplementa Humanistica Lovaniensia 17 (Leuven, 2001). De tekst van het bewaard gebleven gedeelte van de *Diva Virgo Oirschottana* is te vinden in M. Verweij, 'De Diva Virgo Oirschottana van Petrus Vladeraccus (1571-1618)', *Campinia*, 19 (1989), 119-128 (de vertaling hieruit is hernoemen in *Oog op Oirschot*, pp. 216-218); Id., 'Petrus Vladeraccus and his *Diva Virgo Oirschottana*', *Humanistica Lovaniensia*, 39 (1990), 320-327. De tekst werd nooit door de auteur gepubliceerd, al was hij zulks zeker van plan. Alleen het begin is tot ons gekomen, aangezien het werd geciteerd door Augustinus Wichmans in zijn *Brabantia Mariana tripartita* (Antverpiae, 1632), pp. 421-423.

² Nadat hij definitief naar de katholieke universiteit van Leuven was teruggekeerd, schreef de klassiek filoloog en humanist Justus Lipsius (Overijse, 1547- Leuven, 1606) drie werkjes over wonderbaarlijke Mariabeelden (zie ook: J. De Landtsheer, 'Justus Lipsius's treatises on the Holy Virgin', in A.-J. Gelderblom – J. de Jong – M. Van Vaek (edd.), *The Low Countries as a crossroads of religious beliefs* (Leiden – Boston, 2004), pp. 65-88). Twee hiervan publiceerde hij zelf, namelijk de beschrijvingen van Scherpenheuvel en Halle, allebei in de huidige provincie Vlaams-Brabant. (Een editie van het derde werkje, over het beeld van Leuven, wordt voorbereid door J. De Landtsheer.) Vladeraccus kende deze teksten zoals uit dit citaat duidelijk blijkt (hij verwijst meer bepaald naar de *Diva Sichiemiensis sive Aspricollis*, 8) en werd waarschijnlijk tot het schrijven van zijn Oirschotse *Diva Virgo* geïnspireerd door zijn lectuur van Lipsius' werk. De twee beschrijvingen van Lipsius verschenen in 1604-05, terwijl Vladeraccus zijn onderzoek naar het Oirschotse beeld startte in 1606. *Campania* is de naam van de landstreek rond Napels, die in de Oudheid als een waar lustoord gold. De eigenlijke Latijnse naam voor de Kempen is *Campinia*. Lipsius heeft uiteraard een authentieke Latijnse naam willen geven, maar de connotatie die zijn term oproept, is voor de Kempen wel wat misplaatst. *Campinia* komt niet in de Oudheid voor, de naam die de Romeinen aan de Kempen gaven is *Taxandria* of *Toxandria* en pas na ca. 1100 verschijnt dan *Campinia*.

Hij diende als organist in verschillende kerken in Zuid en Noord (Weert, Leuven, Oirschot, Rotterdam) en overleed in laatstgenoemde stad in 1650. Helaas zijn zijn meeste composities verlorengedaan: in feite bezitten we alleen nog een motettenbundel, *Flammae divinae* (opus 5). Zijn oeuvre wordt gekenmerkt door een vermenging van de nieuwe Italiaanse stijl met een perfecte beheersing van het traditionele Zuid-Nederlandse contrapunt.

De andere (en oudere) Oirschotse componist behoorde juist tot de indrukwekkende traditie van deze Zuid-Nederlandse polyfonie die in de vijftiende en zestiende eeuw het muziekleven in heel Europa beheerste. Niet alleen werden de composities van de Vlaamse, Brabantse, Henegouwse, Artesische en Picardische componisten over geheel Europa gezongen en verspreid, men trof ook over het hele continent zangers en kapelmeesters uit de Zuidelijke Nederlanden aan, in Spanje en Frankrijk, in Wenen en Praag, en vooral in de grote hofsteden van Italië, Ferrara, Firenze, Venetië en uiteraard Rome, de zetel van het pauselijke hof. Een van de grootste meesters van de zogenaamde eerste generatie polyfonisten, Guillaume Dufay, zong in 1430 in de pauselijke kapel. De Michelangelo van de muziek, Josquin Desprez, was van 1484 tot 1492 in Rome actief. Later waren ook Adriaan Willaert, Jacques Arcadelt, Orlandus Lassus en Philippus de Monte korte tijd in Rome werkzaam. Het slot van deze indrukwekkende traditie wordt nu gevormd door onze Christiaan van der Ameijden.

EERSTE STEM: OIRSCHOT

Christiaan van der Ameijden werd geboren in Oirschot³. Dat staat vast en dat is zo ongeveer het enige dat vaststaat voor het eerste gedeelte van zijn leven. Het opschrift op zijn grafmonument betitelt hem als *Orschotano Brabantino*. In andere vermeldingen in archiefstukken heet hij *Buscoducensis*, *Leodiensis* of *Flander*. *Buscoducensis* ('Bosschenaar') verwijst naar 's-Hertogenbosch, de belangrijkste stad in de omgeving, hoofdstad van de Meierij en bovendien de zetel van het bisdom waar Oirschot sinds 1559 toe behoorde. *Leodiensis* ('Luikenaar') duidt op het oude bisdom Luik waar de Meierij tot 1559 toe behoorde en welke aanduiding in Rome nog altijd gebruikt werd voor een aanzienlijk deel van de Nederlanden. *Flander* ('Vlaming') is een algemene aanduiding voor iemand uit de Lage Landen, net zoals op dit moment 'Hollander' vaak algemeen voor Nederlander (in enge zin) gebruikt wordt. Als het opschrift op zijn grafmonument er niet was, zou niemand ooit Christiaan met Oirschot in verband hebben gebracht, want het is zo ongeveer de enige plaats waar hij *Orschotanus* wordt genoemd.

³ De oudere wetenschappelijke literatuur over Christiaan van der Ameijden is eerder weinig omvangrijk en over het algemeen niet goed tot hopeloos. Het beste en het oudste is het overzicht van zijn biografie door de Belgische musicoloog E. Vander Straeten, *La musique aux Pays-Bas avant le XIXe siècle. Documents inédits et annotés*, vol. 6 (Bruxelles, 1882), pp. 441-461. Daarnaast verschenen enkele artikeltjes in encyclopedische naslagwerken: *Biographie nationale de Belgique*, 1 (Bruxelles, 1866), col. 261; *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, col. 180; *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, second edition, 1 (2001), p. 505. De informatie daar is niet alleen een broedplaats van fouten (vooral *The New Grove Dictionary of Music* is een opeenstapeling van verkeerde en verkeerd begrepen informatie), maar wordt ook slechter met het verstrijken van de tijd. De Oirschotse historicus J. Lijten tekende voor een kleine bijdrage, 'Kempische curiosa 22. Een Oirschotse componist in Rome. Christiaan van der Ameyden', *Campinia*, 23 (1993), 32-33. Hoewel hij vele degelijke en stimulerende artikelen over de Oirschotse geschiedenis op zijn naam heeft staan, gebaseerd op eigen bronnenonderzoek, is dit artikel enkel gefundeerd op de bestaande wetenschappelijke literatuur, waaraan hij – zoals verderop zal worden aangetoond – een nieuwe theorie toevoegde, gegrond op een abusieve interpretatie van bepaalde praktijken in de Sixtijnse kapel. Het artikel van Lijten kon dan ook niet echt bevredigend zijn. In feite, en in alle bescheidenheid, wordt de volledige bestaande secundaire literatuur vervangen door mijn eigen publicaties, vermeld in het voorwoord.

Ondanks het kwantitatieve overwicht van de andere aanduidingen lijkt het voldoende veilig om uit het bestaande bronnenmateriaal de conclusie te trekken dat Christiaan inderdaad van Oirschotse komaf was. De andere (en grotere) entiteiten zullen eerder als benadering hebben gediend of als omschrijving van een grotere eenheid of juist administratief van het bisdom (wat in een kerkelijke stad als Rome niet echt verwonderlijk is). Oirschot mag dan wel in heel Noord-Brabant wereldberoemd zijn, in Rome is het dat niet. Die relatieve onbekendheid heeft er ook toe geleid dat in sommige publicaties, vooral uit het negentiende-eeuwse België, een ander Brabants stadje opdook als geboorteplaats, namelijk Aarschot, nabij Leuven⁴. De vorm op het grafopschrift is echter heel duidelijk, al maakt de belichting in de *Santa Maria dell'Anima* het een hele toer om een goede lichtinval te krijgen om dat ook daadwerkelijk vast te stellen. Bovendien zou Aarschot nooit in verband zijn gebracht met 's-Hertogenbosch. De familie Van der Ameijden is een bekende patricische familie met takken in Den Bosch en in Oirschot, maar zonder enige relatie met Aarschot. 's-Hertogenbosch zelf valt af op grond van de vermelding op het monument (en het zou ook ondenkbaar zijn dat een Bosschenaar zich ooit als Oirschottenaar zou hebben betiteld...). Nee, het lijkt onomstotelijk dat Christiaan inderdaad in Oirschot geboren is. Ter plaatse wijst men dan ook het onlangs gerestaureerde huis aan de Nieuwstraat 5 aan als geboortehuis.

Plaats hebben we, maar de datum is minder zeker. Voor de periode vóór het concilie van Trente (1545-1563) bestaan er geen doopregisters en dergelijke. In het algemeen neemt men aan dat hij rond 1535 geboren moet zijn. J. Lijten stelde 1526 als geboortejaar voor, waarbij hij zich baseerde op het jaar waarin verondersteld wordt dat Van der Ameijden 'met pensioen' ging⁵. Aangezien hij (evenals de rest van de traditie) aannam dat dat in 1596 gebeurde en hij bovendien stelde dat het in de Sixtijnse kapel regel was dat dit 'pensioen' begon op zeventigjarige leeftijd, was zijn deductie van 1526 als geboortejaar snel gemaakt. Helaas zijn beide premissen vals, zoals verderop zal worden aangetoond en daarmee vervalt Lijtens hypothese. Bij gebrek aan beter moeten we het dus houden bij een voorzichtige benadering van Christiaans geboortejaar als 'ongeveer 1530-1535'.

De familie Van der Ameijden was een patricische familie in de Meierij met takken in zowel Oirschot als Den Bosch. In het Nederlands was zijn naam 'Van der Ameijden' of (met een kleine wijziging in de spelling) 'Van der Ameyden'. In Rome liet Christiaan zowel het voorzetsel 'van' als het lidwoord 'der' weg (anders was zijn naam niet hanteerbaar voor de Italianen), zodat hij in de Romeinse bronnen opduikt als 'Ameiden' of 'Ameyden'. Om praktische redenen zal ik enkel de vorm 'Van der Ameijden' gebruiken.

Zoals al is gezegd, was de familie Van der Ameijden van enig gewicht in Oirschot. Zo kwamen bijvoorbeeld uit deze familie in verhouding de meeste Oirschotse studenten aan de Leuvense universiteit vóór 1797, het jaar waarin de Fransen de 'Oude universiteit' sloten, voort⁶. In 1607 stichtte een van de leden van deze familie een fundatie voor de armen, wat hem een vereeuwiging opleverde in de straatnaam (*Dirk van der) Ameijdenstraat*. Er is echter een probleem om Christiaan een juiste

⁴ Zie bijvoorbeeld V. Gaillard, *Épithètes des Néerlandais (Belges et Hollandais) enterrés à Rome* (Gand, 1853), p. 117, waar het opschrift verkeerd gelezen wordt als *Christiano Ameiden Arschothano Brabantino*. Dezelfde vergissing beging E. Vander Straeten, *La musique aux Pays-Bas avant le XIXe siècle. Documents inédits et annotés*, vol. 1 (Bruxelles, 1867), pp. 150-151, maar in de hierop volgende delen corrigeerde Vander Straeten zichzelf. Het Duitse toeristengidsje van de *Santa Maria dell'Anima* door G. Knopp (Bonn, 1988), p. 30, vervormt de plaatsnaam Oirschot tot 'Orschat'.

⁵ Cf. J. Lijten, 'Kempische curiosa 22. Een Oirschotse componist in Rome. Christiaan van der Ameyden', *Campinia*, 23 (1993), 32-33.

⁶ Er waren in totaal 8 studenten uit deze familie, op een aantal van 151 Oirschotse studenten in Leuven; cf. M. Verweij, 'Oirschot en de Leuvense universiteit', in: *Oog op Oirschot* (Oirschot, 1991), pp. 158-189.

plaats te geven in de stamboom, althans zoals deze op het moment bekend is⁷. Hij zou de zoon zijn van Peter in den Engel (waarbij die Engel de huisnaam is), die zelf een natuurlijke zoon was van Corstiaen, zoon van Daniel van der Ameijden en Aleyt Bacx, kanunnik in Eindhoven en Luik. Men fluistert ook dat hij een zus had, Margriete, die als huishoudster voor Christiaan zorgde in Rome. Maar deze gegevens moeten worden aangevuld, zo niet gewijzigd, door de gegevens die onlangs aan het licht kwamen. Temidden van de documenten op het archief van de *Santa Maria dell'Anima* ontdekte ik een reeks papieren uit het privé-archief van Christiaan en daaruit bleek dat Christiaan een broer Johannes had (overleden in Napels in 1573) met een dochter Susanna⁸. Johannes trok in 1566 van Rome naar Napels. Daarnaast is er ook nog sprake van een zekere Catharina van der Ameijden, maar haar plaats in dit verhaal blijft onduidelijk. Het ziet er naar uit dat Christiaan als algemene voogd van zijn nichtje optrad, terwijl Catharina de actieve zorg op zich had genomen. Hoe dan ook, Johannes, Catharina en Susanna komen niet voor in de genealogie, zoals die op dit moment bekend is, terwijl daarnaast van Margriete in Rome geen spoor te vinden is.

Een belangrijke en in ieder geval zeer opvallende en typische trek van deze familie Van der Ameijden is een zekere hang naar Rome. Naast Christiaan en Johannes zijn er nog vier andere Van der Ameijdens in Rome bekend in de zestiende en zeventiende eeuw⁹. De eerste was een Johannes van der Ameijden, *provisor* van de *Santa Maria dell'Anima* († 1549). Een andere Johannes van der Ameijden, uit Den Bosch, was lid van de *Arciconfraternita del Campo Santo* in 1580¹⁰. Geen van deze twee kan worden geïdentificeerd met Christiaans broer Johannes. Een neef van Christiaan uit de Bossche tak, Theodorus (1586-1656) volgt dan als nummer drie. Hij was een vooraanstaand advocaat in Rome en tegelijk een productief auteur en samen met de *Santa Maria dell'Anima* Christiaans voornaamste erfgenaam¹¹. Theodorus werd eveneens in de *Anima* begraven, maar zijn grafsteen heeft de verschillende veranderingen en vernieuwingen van de vloer in de zeventiende tot negentiende eeuw niet overleefd. De laatste Van der Ameijden, Philippus, net als Theodorus advocaat,

⁷ Een fragmentaire en rudimentaire stamboom werd opgesteld en gepubliceerd door A.M. Frenken en A.F.O. van Sasse van Ysselst in hun *Genealogieën van eenige voornamen, aan elkaar verwante Meierijsche geslachten* ('s-Hertogenbosch-Amsterdam-'s-Gravenhage, 1918), pp. 5-7. Er lijkt geen andere literatuur voor dit onderwerp voorhanden.

⁸ *Archivio Santa Maria dell'Anima*, E II 19, f. 98 bestaat uit een bundel aantekeningen in Christiaans hand, over het algemeen privé-notities over financiële kwesties tussen 1573 en 1602. In deze aantekeningen wordt overigens ook geregeld verwezen naar de ontvangst van huur voor een huis: Christiaan was niet echt arm. De bundel opent met: 'Pagato per la b. memoria de mio fratello Jo. Ameijden da poi de la sua morte'. Bij de aantekeningen over 1575 vindt men: 'E piu pagato a Katarina vander Ameijden a bon conto delle frutti di li 300 che lassa Io. Ameijden a sua figliola nel suo testamento scudi dieci d'oro in oro per mantener et levar a detta Susanna'. Dat Johannes in 1566 Rome voor Napels verwisselde blijkt uit: 'E piu adi 3 de febraro del anno 1566 prestato al detto mio fratello a luij incontante partendosi de Roma per Napoli'. Na Johannes' dood vertrok Christiaan naar Napels om orde op zaken te stellen: 'E piu per andar et tornare a Napoli per acomodar le cose della b.m. Jo. Ameijden mio fratello'. Het meest opvallend in al deze aantekeningen is nog wel dat er geen woord Nederlands bij is: alles is in het Italiaans. Was Christiaan al zozeer *romanizzato* dat hij zelfs zijn persoonlijke aantekeningen in het Italiaans neerschreef?

⁹ Cf. M.P.M. Muskens, *Friezen Franken Nederlanders. Op bedevaart, voor studie, voor overleg in Rome. Een geschiedenis, een uitnodiging* (Rome, [1987]), pp. 87-92.

¹⁰ Zie echter ook noot 69!

¹¹ Zie over Theodorus behalve het beknopte overzicht bij Muskens, *Friezen Franken Nederlanders*, pp. 87-92, A. Bastiaanse, *Theodoro Ameyden (1586-1656). Un Neerlandese alla Corte di Roma*, Studiën van het Nederlands Historisch Instituut te Rome ('s-Gravenhage, 1967). Theodorus' literair oeuvre omvat onder meer een pelgrimsgids voor het jubeljaar 1625, *De pietate Romana* (tegelijk de eerste Romegids door iemand uit de Lage Landen), alsmede een geschiedenis van Romeinse families, *La storia delle famiglie Romane*, in handschrift bewaard en gepubliceerd in 1906. In 1608 liet hij ook een werkje na met de suggestieve titel *Trattato della natura del vino e del bere caldo e freddo*.

overleed in Rome in 1691. Geen van deze namen en data kunnen in Frenkens stamboom worden ingepast¹². Na kardinaal Willem van Enckenvoirt en zijn neven die in Rome gedurende de gehele zestiende eeuw actief waren, vormen de Van der Ameijdens daarmee de tweede Meierijse familie in de Città Eterna.

Ook over Christiaans muzikale vorming is niets bekend. Bij gebrek aan beter fluistert men dat hij zijn opleiding zou hebben genoten bij een oom die cantor in Antwerpen zou zijn geweest, maar controleerbare details zijn er niet¹³. Het grote probleem is dat Christiaan blijkbaar eenvoudigweg in geen enkel stuk in Oirschot genoemd wordt. Daarmee wordt alles over Christiaans Brabantse periode onmiddellijk en onherroepelijk tot hypothese. Omdat Oirschot al sinds de vroege dertiende eeuw zijn eigen kapittel had, met cantor en choralen, kan het even goed zijn dat Christiaan zijn allereerste muzikale opleiding in Oirschot zelf kreeg. Een andere mogelijkheid (eventueel ook als vervolgopleiding) is het grotere en belangrijker kapittel van Den Bosch, dat in het licht van de bestaande familiebanden zeker kans maakt. Maar dit alles blijft giswerk.

TWEEDE STEM: TOETREDING TOT DE CAPPELLA SISTINA, ROME

De eerste tastbare draad van Christiaans leven dateert van 5 september 1563, de dag dat hij in Rome om toelating tot de pauselijke ofwel Sixtijnse kapel verzocht¹⁴. (Om een onderscheid te maken tussen het gebouw met de fresco's van Michelangelo en de muziekkapel zal ik de eerste met de Nederlandstalige naam 'Sixtijnse kapel' aanduiden en de tweede met de Italiaanse vorm 'Cappella Sistina'.) Op dat moment waren zangers uit de Nederlanden (vooral uit de Zuidelijke gewesten, met zelfs een accent op de huidige Waalse en Noord-Franse) al meer dan 130 jaar actief geweest in deze Cappella. Men vindt zelfs enige van de grootste namen uit de Bourgondisch-Nederlandse polyfonie in de Cappella Sistina, zoals de boven al gememoreerde Guillaume Dufay (1428-1433) en Josquin des Prez (1484-1492). In de zestiende eeuw nam het aandeel uit de Nederlanden echter geleidelijk af. Een lijst uit 1534 vermeldt als 'Fiamminghi' *Johannes le Conte* en *Johannes de Cambray alias Cocu*, terwijl in een later stadium *Franciscus Zelandus* aan deze lijst werd toegevoegd¹⁵. Een andere lijst, gedateerd in 1548, eveneens met latere toevoegingen tot 1563¹⁶, vermeldt opnieuw *Johannes le Cont Flamingus* (die in 1528 tot de Cappella toetrad), *Gisilinus Danckers Flamingus*, *Joannes Mont Flamingus*, *Jacobus Arcadelt Gallus*. De enige naam uit de Lage Landen die daaraan nog werd toegevoegd, is *Christianus Ameiden*.

¹² Het is hier niet de plaats om uitvoerig op de geschiedenis van de familie Van der Ameijden in te gaan, maar een nieuwe studie van de stamboom lijkt zich toch wel op te dringen.

¹³ Cf. Lijten, 'Kempische curiosa 22', 32: 'Zijn verdere muzikale opleiding heeft hij genoten bij zijn oom, die kapelaan en cantor was aan de Lieve-Vrouwe-kerk te Antwerpen. Dit zal vermoedelijk Daniel, de broer van zijn vader, geweest zijn, die reeds genoemd is.' Lijten baseerde zichzelf op het artikel in de *Biographie nationale de Belgique*. Dezelfde informatie wordt herhaald in *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* en *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*.

¹⁴ Het allereerste element bestaat uit een madrigaal van Christiaans hand, gepubliceerd in een bundel met composities van Orlandus Lassus in Rome in 1563. Ik kom hier later op terug. Omdat de omstandigheden rond deze publicatie volledig onbekend zijn, heeft deze publicatie voor netelige kwesties in de biografie van Christiaan als zodanig minder betekenis. Het enige wat men eruit zou kunnen afleiden, is dat Christiaan mogelijk al iets eerder in Rome was of actief was, maar hoelang blijft opnieuw een open vraagstuk.

¹⁵ *Biblioteca Apostolica Vaticana, Cappella Sistina, Diarium 6*, f. 3 (apart blad, in een later stadium aan dit diarium toegevoegd; het diarium zelf bestrijkt het jaar 1561). De Bruyn, 'Ghisilinus Danckerts' (zie noot 17) vermeldt *Franciscus Zeelandus* als 'Franciscus Goes Zeelandus' en leidt uit deze naam het Zuid-Bevelandse Goes af als geboorteplaats. In *Diarium 1*, f. 149v (met een andere lijst voor 1534), verschijnt zijn naam als 'Franciscus Ghonst Zeelandus'.

¹⁶ *Biblioteca Apostolica Vaticana, Cappella Sistina, Diarium 6*, f. 24v-25r.

Ghisilinus Dankers of Danckerts uit het Zeeuwse Tholen trad in 1538 tot de Cappella toe¹⁷, Joannes Mont uit de zeer nabije grensstad Aken trad toe in augustus 1539¹⁸, en de bekendere Jacques Arcadelt (van wie men tegenwoordig aanneemt dat hij uit de Nederlanden en niet uit Frankrijk komt, mogelijk uit de streek van Namen) deed dat in 1540¹⁹. In 1565 waren van deze zangers alleen nog Ghisilinus Danckerts, Johannes Mont en Van der Ameijden over. Toen verdwenen de eerste twee uit de Cappella Sistina, zodat Christiaan tot aan zijn dood in 1605 de enige pauselijke zanger uit de Nederlanden bleef. Dit maakt dan ook de biografie van Christiaan tot iets van meer dan enkel plaatselijk belang: hij is het sluitstuk, de *finale*, van een belangrijke traditie die een van de voornaamste invloeden van de Lage Landen op de Europese cultuur in het algemeen en op Rome in het bijzonder was.

Op 5 September 1563 verzocht Christiaan van der Ameijden om in de Cappella Sistina te worden opgenomen. Hij had een *motu proprio* op zak om zijn verzoek meer kracht bij te zetten. De Cappella had onlangs het recht gekregen om zelf te beslissen over de toetreding van nieuwe kandidaten nadat deze een examen of auditie hadden afgelegd. Daarmee was de gunst van een bevriende kardinaal niet langer voldoende, wat de kwaliteit alleen maar ten goede kon komen. In het licht hiervan was er enige aarzeling bij de leden van de Cappella en besloot men de beslissing uit te stellen tot men zeker wist dat de paus hiermee akkoord was. Deze aarzeling is suggestief: blijkbaar was degene die Christiaan zijn *motu proprio* had bezorgd een zeer hooggeplaatst persoon, zodanig dat de Cappella niet zonder meer van haar privileges gebruik durfde te maken. De verleiding is dan ook groot om zelfs de hand van paus Pius IV persoonlijk hier achter te vermoeden, maar echt bewijs hiervoor ontbreekt²⁰:

Eadem die congregatis dominis in sacristia sancti Marci fuit praesentatum per R[everendiss]imum D[ominum] Archiepiscopum Sipontinum qui tenet locum magistri capella <e> unum motu proprio in favorem domini Christiani

¹⁷ Zie over Ghisilinus Danckerts: J. de Bruyn, 'Ghisilinus Danckerts, kapelaan-zanger van de Pauselijke kapel van 1538 tot 1565. Zijn leven, werken en onuitgegeven tractaat', *Tijdschrift der Vereeniging voor Nederlandsche muziekgeschiedenis*, 16 (1946), 217-252; *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, second edition (2001), vol. 6, pp. 913-914. De Bruyn noemt als derde Zeeuw Charles d'Argentil (naast Franciscus Zeelandus), maar volgens de huidige stand van het onderzoek kwam deze uit Frankrijk, misschien uit Argenteuil (cf. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, second edition (2001), vol. 5, p. 499).

¹⁸ Onze perceptie van Aken als een Duitse stad staat hier in de weg. Men mag echter niet uit het oog verliezen dat de hele strook tussen Maas en Rijn in de Middeleeuwen nauw verbonden was met de Nederlanden in de vorm zoals wij die nu afbakenen. Dat geldt voor Aken en Keulen alsmede voor de hertogdommen Kleef en Gulik. Het was pas tijdens de vijftiende en zestiende eeuw door de afronding van het Bourgondische en later Habsburgse bezit dat de huidige oostgrens van de Nederlanden min of meer werd vastgelegd.

¹⁹ G.J. Hoogewerff, *Bescheiden in Italië omtrent Nederlandsche kunstenaars en geleerden, III Rome. Overige bibliotheken*, Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie 17 ('s-Gravenhage, 1917), pp. 457-458, no. 409, noemt *Ghisilino Dankerts di Tholen, nella provincia di Zelanda, Giovanni Mont d'Aquisgrana, Carlo d'Argentil, Giacomo Arkadelt, Giovanni le Cont, Giacchetto di Berkem vicino d'Anversa* and *Claudio Goudimel, per alcuni Fiammingo, per altri Francese* als leden van de Cappella Giulia in 1540. Jaquet de Berchem kan blijkbaar niet verder worden getraceerd in de pauselijke kapel, maar de anderen worden in de bronnen genoemd als leden van de Cappella Sistina en niet van de Giulia. Ofwel vergist Hoogewerff zich ofwel hadden deze zangers een dubbele aanstelling (wat eerder ongebruikelijk zou zijn).

²⁰ *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 7, f. 64r, onder 1563 IX 5*. Het *diarium* is in slechte toestand vanwege inktvraat. Ik heb geprobeerd de tekst naar best vermogen te transcriberen. Onleesbare passages zijn gekenmerkt door <...>. Als ik niet zeker was van de lezing, maar toch een aanvaardbare suggestie kon doen, zijn de letters in kwestie tussen de haakjes geplaatst. De Nederlandse vertaling die ik aan de tekst heb toegevoegd, is soms wat stijf. Dat komt voor een aanzienlijk deel door de erg formele toon van de *diaria* zelf. Zo worden de zangers steeds aangeduid met *domini* 'heren', hier vertaald met 'heren zangers'.

Am<eijd>en ut recipetur²¹ in cantorem, sed domini distulerunt recipere donec melius intelligerent voluntatem Sanctissimi, quia alias preceperat nullum cantorem per aliquod motu proprium nisi prevedi<...> quot constaret de eius sufficientia et propter ho<c> domini proposuerunt <...> Sanctissimo qui <..pe>rcipit et mentem suam <...> quod volebat illum amitti²² in cantorem.

Op dezelfde dag stelde zijne excellentie de aartsbisschop van Sipontum, die als kapelmeester optreedt, in de vergadering van de heren zangers in de sacristie van S. Marco een *motu proprio* voor ten gunste van Christiaan van der Ameijden met de intentie dat deze zou worden opgenomen als zanger. De heren zangers hebben echter hun beslissing uitgesteld totdat zij de intentie van Zijne Heiligheid nader kenden, aangezien hij hun bij andere gelegenheid opdracht had gegeven geen zanger meer op grond van een *motu proprio* te aanvaarden tenzij < was onderzocht> of zijn bekwaamheid voldoende was. Daarom stelden de heren zangers voor bij Zijne Heiligheid <te onderzoeken> om te weten <...> dat hij <echt> wil dat deze (Van der Ameijden) als zanger wordt opgenomen.

Deze bijeenkomst had plaats in de sacristie van de San Marco, een kleine basiliek naast Palazzo Venezia op het Piazza Venezia nabij het tegenwoordige Vittoriano. Het Palazzo Venezia was gebouwd door kardinaal Pietro Barbo, die ook nadat hij onder de naam van Paulus II in 1464 tot paus was gekozen, hier bleef resideren. Paus Pius IV schonk het gebouw in 1564 aan de republiek Venetië voor haar ambassade, maar tot dat moment diende het paleis nog geregeld als pauselijke residentie.

Twee dagen later werd Christiaan van der Ameijden formeel toegelaten als lid van de Cappella Sistina²³:

Eadem die post missam fuit admissus dominus Christianus Ameyden per cantores et receptus ad osculum pacis. R[everend]us D[ominus] decanus tradidit sibi cotam de commissione R[everendi]ssimi Archiepiscopi Sipontini tenens²⁴ locum R[everen]di magistri capelle quia erat occupatus in aliis negotiis.

Op dezelfde dag werd na de mis heer Christiaan van der Ameijden opgenomen door de zangers en toegelaten tot de vredeskus. De deken van het koor gaf hem het manteltje als teken van zijn lidmaatschap in naam van de aartsbisschop van Sipontum als dienstdoend koormeester, aangezien deze zelf door andere zaken verhinderd was.

Er is hier echter iets merkwaardigs in de wetenschappelijke literatuur. De zonet geciteerde tekst is helder en klaar gedateerd op 7 september 1563, maar de meeste biografische schetsen van Christiaan noemen als datum van zijn toelating 1 maart 1564. Vander Straeten citeert zelfs de tekst van 7 september 1563 onder 2 maart 1564 en de rest schrijft hem na. Waar die datum in maart vandaan komt, is een volstrekt mysterie voor mij, want het *diarium* is absoluut duidelijk op dit punt. In het begin van maart 1564 vindt men daarentegen geen enkele verwijzing naar Van der Ameijden in de *diaria*²⁵. Integendeel, Christiaans afwezigheid wordt vermeld op 21 Oktober 1563 en op 21 november 1563²⁶, wat bewijst dat zijn aanwezigheid normaal zou zijn geweest, wat op zich dan weer bevestigt dat hij in die tijd al in dienst was. Wat de toetreding in het begin van september 1563 weliswaar niet nog eens extra bewijst,

²¹ Sic in ms.; lege: *reciperetur*.

²² Sic pro *admitti*. *Amitti* betekent in feite net het tegenovergestelde.

²³ *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 7, f. 64v, onder 1563 IX 7.*

²⁴ Vander Straeten, *La musique aux Pays-Bas*, 6, p. 446, leest *tenentis*, wat op het eerste gezicht meer zin lijkt te hebben en bovendien correcter zou zijn volgens de regels van de grammatica. Zuiver taalkundig bekeken zijn echter beide vormen correct en aanvaardbaar en daarom ook heb ik er de voorkeur aan gegeven de tekst zoals in het *Diarium* te handhaven.

²⁵ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 7, f. 84.*

²⁶ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 7, f. 67r (1563 X 21):* 'Christianus petit licentiam et non rediit. punctatus per totum b. 1÷'; *ib.*, f. 70r (1563 XI 21): 'Christianus petit licentiam et non rediit. punctatus per totum b. 1÷'.

maar wel versterkt. Het continu onkritisch kopiëren van informatie heeft in het geval van Van der Ameijden ook elders tot merkwaardige mythen geleid.

Daarmee is echter één essentieel probleem nog niet opgelost: hoe en waarom kwam Christiaan in Rome? En nog sterker: hoe kwam hij aan een pauselijk (?) *motu proprio*? De familie Van der Ameijden was ongetwijfeld welgesteld, maar zeker niet puissant rijk. Ze had de nodige betekenis en contacten op lokaal Oirschots en regionaal Meierijs niveau, maar dat kan amper gewicht in de schaal hebben gelegd om hem toegang te verlenen tot het pauselijk hof. Misschien ligt de oplossing in de aanwezigheid van andere familieleden in Rome, zoals hiervoor vermeld, maar dat is nog maar een partiële verklaring. Daarmee zou hoogstens zijn verklaard hoe Christiaan ertoe kwam naar Rome te trekken, maar nog niet hoe hij aan een machtige beschermer kwam (of het nu de paus was of iemand anders: ook in het vervolg zal nog blijken dat hij inderdaad bescherming vanwege hooggeplaatsten had). Op het moment moet ik deze kwestie laten rusten. Een element hierbij kán echter gevormd worden door het madrigaal van zijn hand dat in 1563 in Rome in een bundel met werk van Lassus verscheen. Dat doet enige eerdere activiteit als componist veronderstellen en die zou de aandacht van iemand kunnen hebben trekken, iemand met genoeg aanzien en prestige om het *motu proprio* in kwestie te schrijven.

De belangrijkste bron voor Christiaans muzikale carrière bestaat uit de *diaria* van de Cappella Sistina, waar nu al enkele malen gewag van gemaakt is. In deze *diaria* noteerde een van de functionarissen van de Cappella, de *punctator*, afwezigheid van de verschillende zangers alsmede de boetes die zij daarvoor moesten betalen.

Blijkbaar was Christiaan tamelijk plichtsbewust, want zijn naam verschijnt vrij zelden. Soms noteerde de *punctator* ook andere zaken, zoals de opname van een nieuwe zanger of zelfs een volledig verslag van vergaderingen of andere bijeenkomsten. Deze *diaria* zijn natuurlijk het interessantst. Over het algemeen bevinden de gegevens van verschillende jaren zich in één en hetzelfde volume, waarbij de opeenvolgende *punctatores* de pen verder voerden. Een nieuw volume begint normaal met een volledige lijst van de zangers van dat moment, waarbij nieuwelingen later zijn toegevoegd. Sommige jaren geven een speciale regeling te zien voor de zomer: dan zong de Cappella op halve kracht, aangezien de ene groep zangers de ene week in functie was en de tweede helft de volgende week. Afgezien van de aangelegenheden van de Cappella zelf komen bij gelegenheid ook andere gebeurtenissen vluchtig aan bod, zoals het vertrek van de pauselijke troepen die deel zouden gaan nemen aan wat de slag bij Lepanto zou worden (1571) of de ontvangst van drie Japanse prinses door de paus in maart 1585. Bovendien verschijnen ook overlijden van de paus, conclaaf en verkiezing (uiteraard) ten tonele.

De *punctator* werd jaarlijks uit de leden van de Cappella gekozen. Zijn taak lag voornamelijk bij de discipline en de tucht. Een andere functie was die van *abbas*, die eveneens jaarlijks gekozen werd en die zich over de financiën ontfermde. De *decanus* was de oudste zanger: zijn gezag en functie lijken voornamelijk symbolisch te zijn geweest. In de jaren 1560 was de *magister capellae* niet de muzikale leider, zoals het woord kapelmeester voor ons zou doen vermoeden, maar iemand van hoge rang binnen de Kerk, die als beschermer van de Cappella optrad. Dat veranderde met de hervorming van de Cappella door Sixtus V in 1586: sindsdien had de *mastro di cappella* eerder muzikale taken en werd hij uit en door de leden van de Cappella zelf gekozen. Overigens verliep die verkiezing tot *punctator* of *abbas* niet overeenkomstig onze huidige praktijken en verwachtingen, maar via het middeleeuwse principe van rotatie. Net als bijvoorbeeld de universiteiten, waren de zangers ingedeeld volgens *nationes*, in dit geval drie: de *Italica*, de *Hispanica* en de *Gallica*. Iedere *natio* had het recht op zijn eigen beurt de *punctator* of de *abbas* te leveren. We zullen in verband

hiermee nog enkele problemen tegenkomen, waartoe dit systeem aanleiding gaf. Bovendien was Christiaan direct betrokken bij deze kwesties, aangezien hij een zeer actief aandeel zou leveren aan de werking van de Cappella.

De meeste bijzonderheden over Christiaans leven en professionele activiteiten stammen uit deze *diaria*. De meeste hiervan zijn niet echt van wereldschokkend belang, maar hebben betrekking op tijdelijke gewettigde afwezigheid vanwege ziekte of anderszins (zoals toen hij na het overlijden van zijn broer naar Napels moest om de zaken te regelen). Ik vermoed dat de meeste lezers hier niet echt door gefascineerd zullen zijn. Zoals ik boven al zei, schijnt Van der Ameijden in het algemeen tamelijk scrupuleus te zijn geweest in de uitoefening van zijn plichten. Zijn naam verschijnt niet echt heel vaak bij de afwezigen, tenzij bij hen die een geldig excuus hadden. Met enige voorzichtigheid kan dat ons een eerste en vaag idee geven van zijn persoonlijkheid: verantwoordelijkheid voor wat hij doet lijkt daarbij een belangrijke karaktertrek.

Een belangrijke vermelding is die van 11 maart 1565, toen Christiaan benoemd werd tot opvolger van Simon Selvaggius voor diens kanunnikszetel en prebende in de Petruskerk van Douai (Noord-Frankrijk)²⁷. Dezelfde benoeming verschijnt opnieuw onder 10 februari 1569. Of de oorspronkelijke benoeming uit 1565 geen effect had gehad of dat deze tweede benoeming alles te maken had met de gebeurtenissen van september 1565 is echter niet duidelijk.²⁸

DERDE STEM: CARRIÈRE IN DE CAPPELLA SISTINA

September 1565 was inderdaad cruciaal voor de carrière van Van der Ameijden. Na het begin van de Contrareformatie werden normen voor de Cappella Sistina steeds strenger, zowel op muzikaal gebied als voor de levenswandel van de zangers. In 1555 werden alle getrouwde zangers ontslagen, inclusief Giovanni-Pierluigi da Palestrina *quia sic voluit papa*, 'omdat de paus (= Paulus IV) het zo wilde'²⁹. Tien jaar nadien vormden de muzikale talenten en de morele kwaliteiten van de zangers van de Cappella Sistina opnieuw object van onderzoek van een commissie van kardinalen³⁰.

²⁷ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 7*, f. 128v, onder 1565 III 11: 'Eadem die congregati domini cantores in cappella Sixti habentes notitiam de obitu Simonis Selvaggi olim dicte cappelle cantoris et quod per obitum ipsius vacabat canonicatus et prebenda ecclesie S. Petri de Duai quos quondam dictus Simon dum viveret obtinebat, virtute privilegiorum dictis dominis cantoribus concessorum nominarunt et elegerunt in canonicum dictorum canonicatus et prebende dominum Christianum Ameiden dicte cappelle cantorem ut presentetur S[anctissimo] per magistrum cappelle'. Simon Selvaggio of Sauvage werd voor het eerst op de lijst van *mandati* van de pauselijke kapel vernoemd in 1533. Van 1535 tot 1539 behoorde hij tot de kapel van Maria van Hongarije, landvoogdes van de Nederlanden (ik ontleen deze gegevens aan R. Sherr, op dit moment voorlopig via internet gepubliceerd). Selvaggius' naam is niet te vinden in de lijst van zangers uit 1548 (*Diarium 6*, f. 24v-25r), maar wel op die uit 1534 (*Diarium 6*, f. 3) als een toevoeging aan de oorspronkelijke lijst (wat betekent dat hij opgenomen werd nadat de lijst in 1534 was opgesteld) onder de naam 'Symon Rustici'. Hij moet niet worden verward met Simon Bertolinus uit Perugia, die op de lijst uit 1548 wordt vermeld en die toetrad in 1542 en (opnieuw) in 1556.

²⁸ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 9*, f. 7r-7v, onder 1569 II 10; geciteerd bij Vander Straeten, *La musique aux Pays-Bas*, 6, p. 447. Vander Straeten schijnt niets te weten over de benoeming uit 1565. De overige literatuur volgt Vander Straeten zonder meer. *The New Grove* weet zelfs te vertellen dat Van der Ameijden in dit jaar 1569 (bij deze gelegenheid?) lid werd van 'the Pauline Chapel'. De bijeenkomst van de Cappella van 10 februari 1569 vond inderdaad plaats in de Paulijnse kapel (een van de kapellen in het Vaticaanse paleis, versierd met fresco's van Michelangelo van de bekering van Paulus en de kruisiging van Petrus, niet toegankelijk voor bezoekers), maar er heeft nooit in Rome een koor bestaan dat de Cappella Paolina heette.

²⁹ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 4*, f. 91v, onder 1555 VII 30.

³⁰ Zie hierover: R. Sherr, 'Competence and incompetence in the papal choir in the age of Palestrina', *Early Music*, 22 (1994), 607-629.

De gevolgen waren dramatisch: 14 leden werden ontslagen, onder wie Johannes Mont, Ghisilinus Danckerts en Christiaan van der Ameijden. Er dreigde een onmiddellijk einde voor het Nederlandse aandeel in de Cappella Sistina en nog wel een einde in zwaar mineur. Als het lot niet anders had beslist...

Op 31 augustus 1565 formuleerde de commissie haar eindbesluit, dat vervolgens in een vergadering van de Cappella werd voorgelezen op 17 september 1565. Helaas zijn de pagina's in het *diarium* met de beschrijving van deze bijeenkomst ernstig aangetast door inktvraat, zodat het niet langer mogelijk is een helder leesbare tekst te produceren, maar het idee is duidelijk. Los daarvan werd de brief van de kardinalen aan dit verslag toegevoegd, welke nog steeds in goede staat is³¹:

Ghisellinus, Joannes Mont, Simon Perusinus, Bartholomaeus Conti, Franciscus Talavera, Matthaeus Albus, Jo. Antonius Latinus, Bartholomeus Bassolus, Firminus Lebel, Antonius Villadriago, Petrus Aretinus, Ternamus, Christianus, Aspra.

Noi Cardinali deputati da Nostro Signore sopra la riforma della capella habbiamo indicati li sopradetti quattordici musici esser da cassare dalle detta capella et cosi con la presente li dichiaramo cassi et reiitti, determinando nondimeno che si li debbe dare qualche ricompensa, che sara dichiarata honesta de sua Beatitudine.

Carolus Card. Borromeus

V. Card. Videllius

Wij, kardinalen, door Zijne Heiligheid aangesteld met het oog op de hervorming van de Cappella, hebben aangegeven dat de bovengenoemde veertien musici uit de Cappella dienen te worden verwijderd en wij verklaren dan ook met deze brief dat genoemden daadwerkelijk verwijderd zijn, met dien verstande dat wij oordelen dat hun een zekere compensatie moet worden toegekend in overeenstemming met het oordeel van Zijne Heiligheid.

In het verslag over de verschillende zangers wordt over Christiaan gezegd dat hij *ha voce mediocre et quasi tollerabile*, 'een middelmatige stem heeft die bijna te verdragen is'³². Een andere lijst van de zangers opgesteld bij gelegenheid van dit onderzoek, bevat voor Christiaan de opmerking *recompensa*, wat betekent dat hij een zeker pensioen zou moeten hebben krijgen³³. Tenminste, als de geschiedenis niet een onverwachte wending had genomen.

Maar dat gebeurde. Opnieuw stuiten we op de zwaar aangetaste en daardoor bijna onleesbare pagina's van het *diarium*. Opnieuw is het erg moeilijk een coherente tekst te reconstrueren, al is de essentie wel voldoende duidelijk. Op 21 september 1565 kwam de Cappella, nu zowat gehalveerd, opnieuw bijeen: Christiaan van der Ameijden vroeg, met een brief van hooggeplaatste in de hand, opnieuw om toelating.... De reactie was blijkbaar unaniem gunstig voor Christiaan en zo kwam het dat vier dagen na zijn ontslag Van der Ameijden opnieuw werd opgenomen als pauselijk zanger. Gezien de slechte conditie van het document en het daardoor fragmentarische karakter van de tekst is enige voorzichtigheid wel geboden, maar het ziet er naar uit dat Christiaans terugkeer ofwel een expliciete wens van paus Pius IV

³¹ *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 7, f. 153* bestaat uit een afschrift van de brief van de kardinalen; het verslag van de vergadering van 17 september staat op f. 152v en f. 154r-v.

³² Cf. *Archivio Segreto Vaticano, Misc. Arm. XI, xciii, f. 151r*. Van Ghisilinus Danckerts wordt gezegd 'ha servito molto ma non ha voce però è buon musico et è infirmo'; Na zijn gedwongen terugtreden verdwijnt hij uit de geschiedenis. Johannes Mont 'ha servito sempre la capella con bona voce et è stato exemplatto de vita et costumi ma hora gli è mancato la voce'; ook hij verdwijnt als in rook opgegaan.

³³ Cf. *Archivio Segreto Vaticano, Misc. Arm. XI, xciii, f. 174r-175r*. In deze lijst heet het van Danckerts 'non habet vocem sed excellens dives et mulieribus deditus inutilis propter infirmitatem', en van Mont 'pauper sed surdus et bonus'. Beide documenten worden geciteerd in het artikel van R. Sherr, 'Competence and incompetence' op respectievelijk p. 612 en 614.

was ofwel in ieder geval expliciet door hem ondersteund werd. Ik bied hierbij een proeve van transcriptie van deze tekst aan, maar zonder vertaling omwille van het weinig samenhangende en fragmentarische karakter ervan. Een vertaling zou hier een grotere zekerheid suggereren voor het resultaat dan haalbaar is of ik zelf verantwoord vind. Lezers die het Latijn niet machtig zijn, hoeven niet te wanhopen: lezers die het Latijn wel machtig zijn, zullen er even weinig van begrijpen³⁴:

Eadem die <in> presentia ill[ustrissi]mi et Rev[erendissi]mi Cardinalis <...> lletii S[acr]e Romanae ecclesie camerarii d[ominus] Christianus de <Ame>iden clericus Leodiensis <d..> qui <...> per suprascriptam litteram reformationis <...> S[anc]tissimi <Domini> <...> cum supra<scriptis> <..>lis cantoribus fuerat exclusus fuit admissus de <...> R[everendum] d[ominum] Joannem de Amattis magistrum dictae cappellae de consensu omnium cantorum. Vota fuerunt publica <...> // (f. 155v) presentia predicti R[everendissi]mi Car[dinal]is qui retulit vive vocis oraculo sibi facto mentis sue S[anc]titatis fuisse et esse quod dictus Christianus admittatur in dicta cappella et pro hac vice dumtaxat velle suplere de defectum vocis dicti d[omi]ni licet non esset in totum perfecta pro servitio eiusdem cappelle attento quod in reliquis erat idoneus et sufficiens pro cantore dicte cappelle sic etiam ex parte S[anc]tissimi d[omi]ni n[ost]ri precepit et mandavit r[everen]do d[omi]no magistro cap<pelle> et <...>as quod de ceteris nullus admittatur in cantorem> dicte cappelle <...>

Eerst en vooral blijkt uit dit document dat Christiaan inderdaad geen geweldige stem had: het oordeel van de commissie wordt in feite bevestigd. Tegelijk wordt duidelijk dat Christiaan toch enige sympathie moet hebben genoten bij zijn collega's en dat hij over enige talenten moet hebben beschikt die op dat moment al herkend werden. Dat leidde tot zijn heropname. De stelling dat Christiaan juist werd toegelaten op algemene vraag van zijn collega's wordt als zodanig niet door de bronnen bevestigd, al hoeft die mogelijkheid niet absoluut te worden uitgesloten³⁵. Het is in feite onmogelijk echt uit te maken of Christiaan zelf het initiatief nam (eventueel actief gesteund door een hogere autoriteit) dan of er anderen achter zaten. Uiteindelijk blijft staan dat Christiaans eerste toetreden in 1563 ook al gebeurd was op expliciete wens van een derde en er is geen reden om te veronderstellen dat die steun ineens zonder meer verdwenen zou zijn. Wie het ook was... Opvallend is ook dat de ondersteuning van de paus zeer expliciet wordt vermeld. Hoe dan ook, Christiaan van der Ameijden was terug in de Cappella Sistina als enige van alle ontslagenen. Op 24 september 1565 betaalde hij opnieuw zijn entreegeld van 12 ducati³⁶. En vanaf nu zou Christiaan van der Ameijden zonder verdere problemen een vaste waarde blijven in de Cappella Sistina, als enige zanger uit de Nederlanden³⁷.

³⁴ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 7*, f. 155r-155v, onder 1565 IX 21.

³⁵ Zo veronderstelt R. Sherr in zijn voorlopige biografie op het internet (die ook volgens zijn eigen woorden absoluut niet als definitief mag worden beschouwd): 'But Ameyden had apparently so ingratiated himself with the other singers that they petitioned specially on 21 September 1565 to allow him to keep his post (an action they took for none of the other fired singers), admitting that he did not have a good voice, but was sufficient in other matters'. De unanimitieit is overduidelijk, maar de identiteit van wie het initiatief nam is dat aanzienlijk minder.

³⁶ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 7*, f. 156r, onder 1565 IX 24 (in margine): 'Hac die Christianus solvit 12 ducatos pro suo novo ingressu'.

³⁷ Waarschijnlijk is de abominabele toestand van het papier er de oorzaak van geweest dat Vander Straeten er overheen gekeken heeft. Hierdoor werd er echter wel een ernstig probleem gecreëerd met betrekking tot Christiaans toekomstige carrière. De volledige literatuur zit met een onverklaarbare kloof tussen het ontslag in 1565 en een niet ander te bestemmen datum waarin hij blijkt te zijn teruggekeerd. Waarbij niemand in staat is enig detail te geven: Vander Straeten is vaag, *The New*

Alleen: Christiaan was niet enkel de enige vertegenwoordiger uit de Lage landen, ook de Gallische natie, die zangers uit de Nederlanden en Frankrijk verenigde, begon ernstige uitdodingsverschijnselen te vertonen. In de jaren 1570 was het merendeel van de Sixtijnse zangers van Spaanse of (vooral) Italiaanse afkomst. Met het systeem van rotatie voor de functies van *punctator* en *abbas* betekende dat dat de keuzemogelijkheden in de Gallische natie nogal beperkt waren. Geen wonder dus dat Van der Ameijden in die jaren 1570 zeer geregeld, om niet te zeggen bijna continu, een ambt bekleedde in de Sistina. Op 2 januari 1572 werd hij voor het eerst gekozen als *punctator* voor dat jaar³⁸. Na de dood van paus Pius V op 1 mei 1572 werd Van der Ameijden gekozen als een van de vertegenwoordigers van de Cappella *pro sollicitare regalia sedis vacantis* (= om zorg te dragen voor de symbolen van het Sede vacante?)³⁹. Als lid van de Cappella Sistina, de privé-zangkapel van de paus, was Ameijden nauw betrokken bij de gang van zaken aan een van de belangrijkste politieke centra in Europa. Zoals al gezegd, bevatten de *diaria* herhaaldelijk aantekeningen met betrekking tot de opvolging van de pausen of andere historische gebeurtenissen. Als *punctator* was het Ameijdens taak het *diarium* bij te houden en aantekeningen te maken betreffende gedrag en afwezigheid. Van der Ameijden heeft een duidelijke en zeer goed leesbare hand, maar hij is niet een van die *punctatores* die van elke vergadering een uitvoerig verslag maakten⁴⁰. Hij kopieerde wel de regels voor de 'punctuatie' aan het begin van een nieuw *diarium* (nr. 10, f. 2r-3r): hieruit leren we dat elk lid een vrije dag had in de week, hoeveel *puncta* per officium, dag, feestdag konden worden toegekend enzovoort.

Om een indruk te geven van de sfeer in de Cappella Sistina stel ik twee gevallen voor uit het *diarium* van 1572, beschreven door Van der Ameijden. Op 16 september 1572 vond er een vergadering plaats in verband met een betwisting van de besluiten van de *punctator*⁴¹:

eadem die in congregatione fuit accusatus d[ominus] Alexander Merulus quod pluries dixit verba iniuriosa contra punctatorem super punctis contra eum factis etc.

In een bijeenkomst op diezelfde dag werd Alexander Merulus ervan beschuldigd bij herhaling beledigende opmerkingen te hebben gemaakt aan het adres van de *punctator* met betrekking tot de *puncta* die tegen hem werden genoteerd etc.

Men besliste dat hij beboet zou worden, maar aangezien de zangers het er niet eens over konden worden hoe hoog die boete zou moeten zijn, gebeurde er uiteindelijk niets. Het incident werpt wel licht op het licht rumoerige karakter dat sommige bijeenkomsten hadden. Zo heeft ooit een zanger, de Spanjaard Francisco de Soto, ernstig verzet aangetekend toen hem werd gelast zijn hoed tijdens de mis af te zetten,

Grove creëert gewoon uit het niets een nieuw pauselijk koor waarvan Christiaan lid zou zijn geworden in 1569. Onzekerheid en verwarring zijn troef.

³⁸ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 9*, f. 109v: 'Post officium fuit facta congregatio dominorum cantorum in capella Paulina ... et confirmarunt in abatem dominum Vincentium Vimmercaturum, postea elegerunt punctatorem Xrianum Ameyden pro natione galia et omnes interfuere preter dominum Mathiam Album'. De tekst bevat een aantal fouten tegen de Latijnse spelling en grammatica.

³⁹ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 9*, f. 129r. Het Latijn is uitermate onklassiek en ik ben zelfs niet helemaal zeker van de betekenis. Er zou ook sprake kunnen zijn van geld voor de Cappella. Op f. 130v staat een andere aantekening over deze kwestie.

⁴⁰ Hij ondertekende *diarium 9* op het laatste blad f. 143v (1572 VIII 31) en *diarium 10* aan het eind van zijn ambtstermijn op f. 14v (1572 XII 30).

⁴¹ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 10*, f. 5r.

wat hij consequent weigerde. Een van de zeldzame gelegenheden dat Christiaan zelf werd beboet was op 13 juli 1570 vanwege het dragen van 'gesneden schoenen'⁴².

Over het algemeen werden de regels strenger toegepast dan vroeger. Op 14 oktober 1572 werd Van der Ameijden, samen met de *decanus*, Antonius Calasans, en Johannes Aloysius, naar de paus gestuurd om te onderhandelen ten gunste van de toelating tot de Cappella van Nicolaus Baro en Federicus Donatus, maar op 15 oktober werd bekend dat de paus niet inging op hun verzoek, aangezien hij niet wenste dat het aantal zangers dat van 24 zou overstijgen⁴³.

Op 7 januari 1573 werd Van der Ameijden tot *abbas* gekozen⁴⁴. Op 3 september van dat jaar vroeg hij toestemming om naar Napels te gaan vanwege het overlijden van zijn broer, maar op 12 september was hij zeker weer terug in Rome⁴⁵. Vanaf dit moment was Christiaan bijna continu actief in een of andere functie: op 5 januari 1574 werd hij in zijn functie van *abbas* voor een tweede termijn bevestigd (de *punctator* wisselde elk jaar maar de *abbas* kon twee achtereenvolgende jaren in functie blijven)⁴⁶, op 7 januari 1574 werd hij gekozen als lid van een commissie die het reglement van de Cappella moest vernieuwen⁴⁷, op 2 januari 1575 werd hij opnieuw *punctator* aangezien het zijn beurt was (of eigenlijk die van zijn *natio*): *ratione suorum tornorum*,⁴⁸ op 4 januari 1576 werd hij gekozen tot vertegenwoordiger in een commissie *pro aliquis*⁴⁹ *negociis cappellae* 'voor enkele aangelegenheden van de Cappella'⁵⁰ net als op 25 april 1577⁵¹, op 4 januari 1578 werd hij dan voor de derde maal gekozen tot *punctator*. Maar deze keer ging dat niet zonder slag of stoot. In feite brak er een heuse Italiaanse revolutie uit.

VIERDE STEM: DISHARMONIE: DE ITALIAANSE REVOLTE

Ik vermeldde boven al dat Van der Ameijden in feite de enige vertegenwoordiger van de *natio Gallica* was met als gevolg dat hij iedere keer als zijn *natio* aan de beurt was, een bepaalde functie mocht uitoefenen en hij daardoor bijna continu in functie was. Maar deze cumulatieve van waardigheden bij dezelfde persoon begon bij sommige leden van de Cappella tot irritatie te leiden, vooral bij de Italianen die de grootste groep vormden, zodat de individuele leden van die *natio* veel minder kans hadden een bestuursfunctie uit te oefenen. In januari 1578 barstte de bom en rebelleerden de Italianen⁵²:

Fuit congregacio dominorum cantorum in cappella Paulina super eligendo abatem et punctatorem novos. Fuit confirmatus et aprobatus ab omnibus d[ominus] Mathias pro anno 1578 eo quod se bene gesiset in administratione

⁴² Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 9, f. 71v*: 'D[ominus] decanus mihi puntatori ordinavit ut puntarem d[ominum] Franciscum Druda, d[ominum] Paulum Fumon, d[ominum] Christianum causa qua duxerunt calciameta pedum suorum trinciata ut dicunt'. Zoals zo vaak bevat de tekst diverse zonden tegen de 'normale' Latijnse grammatica, woordkeus en spelling.

⁴³ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 10, f. 7r*.

⁴⁴ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 10, f. 16r*.

⁴⁵ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 10, f. 37v*: 'Et etiam d[ominus] Christianus petiit licentiam eu[n]di Neapolim pro aliquo suo negotio et obtinuit'.

⁴⁶ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 10, f. 48v*.

⁴⁷ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 10, f. 48v-49r*.

⁴⁸ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 10, f. 78v-79r*.

⁴⁹ Sic pro: aliquibus.

⁵⁰ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 10, f. 109v*.

⁵¹ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 11, f. 21r-21v*.

⁵² Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 11, f. 48r-48v*. Opnieuw vertoont het Latijn zeer eigenaardige spellingsvormen die de Spaanse afkomst van de *punctator* in dienst verraden.

abatis. D[ominus] Franciscus Montalvo vicedecanus proposuit dominis cantoribus pro officio punctatoris dominum Ameijden pro natione galica eo quod per turnum illi eveniat. Et domini cantores Itali, id est fere omnes, dixerunt quod d[ominus] Ameijden non deberet eligi quia⁵³ non erat galus sed flandrus et quia unus solus non erat conveniens habere totiens officia punctatoris et abatis. Et quod d[ominus] Alexander Vari erat filius gali etiam si natus Rome, quod volebat adherere nationi galice. Et post longam⁵⁴ disputationem Hispani et gali apelaverunt Reverendum dominum magistrum capelle et sic in crastinum questio decidenda remansit.

Er vond een bijeenkomst van de Cappella plaats in de Cappella Paolina om een nieuwe *abbas* en *punctator* te kiezen. Mathias werd met unanieme stemmen bevestigd voor het jaar 1578, omdat hij zijn functie van *abbas* goed had uitgeoefend. Toen stelde de *vicedecanus* Franciscus Montalvo Van der Ameijden van de Gallische natie voor voor het ambt van *punctator* omdat het zijn beurt was. De Italiaanse zangers, dat wil zeggen bijna iedereen, zeiden dat Van der Ameijden niet in aanmerking kwam omdat hij geen Fransman was, maar een Vlaming en omdat het niet correct was dat een en dezelfde persoon zo vaak *punctator* en *abbas* was. En ze zeiden dat Alexander Vari de zoon van een Fransman was, ook al was hij in Rome geboren, en dat deze tot de Gallische natie wilde behoren. Na een lange discussie deden de Spanjaarden en Galliërs beroep op de *magister capellae* zodat de kwestie onbeslist bleef tot de volgende dag.

Er zijn verschillende interessante zaken aan dit incident. Om te beginnen is het duidelijk dat de Cappella Sistina, tot nog toe een zeer gemêleerd gezelschap, geleidelijk steeds sterker veritaliaanste: zowel de Spaanse als de Gallische naties waren minderheden die nu voor hun recht opkwamen. In de loop van de zeventiende eeuw zou dit ook voor andere aspecten van het leven in Rome gelden, zoals de curia, die ook steeds meer een haast exclusief Italiaanse aangelegenheid werd. Daarnaast is het onderscheid dat gemaakt werd tussen Fransen en Vlamingen (= 'Nederlanders') interessant. Dat correspondeert met het groeiend nationaal bewustzijn en het ontstaan van het vroeg-moderne Frankrijk, duidelijk te onderscheiden van de Habsburgse Nederlanden, op dat moment behorend tot de Spaanse kroon en dus tot een politieke rivaal van Frankrijk. In Rome werden blijkbaar aanvankelijk de bewoners van het gehele gebied (Frankrijk én de Nederlanden) met de klassieke naam 'Galliërs' betiteld⁵⁵, waarmee men overigens concrete politieke connotaties vermeed en versluisde onder een Latijnse naam. Als een gevolg van de politieke ontwikkelingen zou de term *Gallia* een steeds beperktere betekenis krijgen in de zin van de politieke entiteit van het koninkrijk Frankrijk. En dat legde de basis voor het expliciete onderscheid dat de Italianen nu – onder invloed ook natuurlijk van hun lichte afgunst op Christiaans mooie reeks titels – expliciet maakten tussen Fransen en 'Vlamingen'.

Om echt precies te zijn: Van der Ameijden was een Brabander, zoals duidelijk uit zijn grafschrift blijkt: *Orschotano Brabantino*. Volgens de huidige politieke grenzen zou hij als Nederlander geklasseerd worden en niet als Vlaming, hoewel hij vermoedelijk nooit een voet boven de Maas gezet heeft. Toch verschijnt hij zonder het minste probleem in de geschiedenis van de *SS. Michele e Magno* van de hand van Mgr. Muskens, waar deze vertelt hoe in de zestiende en zeventiende eeuw deze kerk een kwijnend bestaan leidde, terwijl bepaalde Nederlanders zoals Christiaan elders in Rome actief waren, waarmee hij probleemloos Christiaan van een bepaalde achtergrond voorziet. Maar op het moment dat Christiaan geboren werd en leefde, was er nog helemaal niet zoiets als een 'Nederland', zodat hem als 'Nederlander' betitelen in de huidige strikte staatkundige betekenis uiteindelijk onjuist is. Nog

⁵³ Quia: ante correctionem: qua.

⁵⁴ Longam: ms.: longan.

⁵⁵ Men volgde hierbij de omschrijvingen zoals die in de klassieke Romeinse literatuur gebruikt werden. Voor Gallië is de klassieke definitie die van Julius Caesar, *Commentarii de bello Gallico*, 1, 1.

voordat de Tachtigjarige Oorlog echt begon, had Christiaan de Lage Landen voorgoed verlaten en zijn positie aan het pauselijk hof heeft hem ongetwijfeld alleen met afkeer van het ontstaan van de Republiek vervuld. Bovendien zou het betitelen van Christiaan als Nederlander in onze huidige betekenis onherroepelijk leiden tot een reeks beelden die volledig foutief zouden zijn en volstrekt onjuist in het licht van de feitelijke historische achtergrond van de nog ongedeelde Lage Landen in de zestiende eeuw in het algemeen en van Van der Ameijden, zijn geboortestreek en -plaats in het bijzonder. Moderne staatkundige eenheden dienen buiten historische beschouwingen te blijven, al was het alleen al omdat ze de zaken vertroebelen en tot nationale of zelfs nationalistische manipulatie van de historische gegevens leiden. Zo ook gebruikt Vander Straeten herhaaldelijk de wat enigmatische formule volgens welke Van der Ameijden 'er voor koos' om bij de *natio Gallica* te horen⁵⁶, maar deze zegswijze heeft meer te maken met de politieke en culturele situatie in het België van de jaren 1880, toen het land zijn onafhankelijkheid (politiek én cultureel) tegenover Frankrijk veilig moest stellen (Napoleon III heeft herhaaldelijk annexatie van België overwogen), dan met de reglementen van de Sistina. Volgens de laatste had Christiaan in feite geen keus. In een zij het misschien wat hopeloze poging om verwarring iet of wat te vermijden en te omzeilen, heb ik *Gallicus* enzovoort met 'Gallisch' vertaald, wanneer het duidelijk was dat de algemene betekenis bedoeld was (dus Frankrijk en de Nederlanden samen), maar met 'Frans', als expliciet de tegenstelling met 'Vlaams' was bedoeld. Op die manier wordt de tekst soms wat bizar (vooral omdat wij het woord 'Gallisch' alleen nog kennen met betrekking op de oude inwoners van Gallië die Caesar in zijn Gallische oorlogen onderwierp), maar daarmee wordt tegelijk ook het probleem helder gesteld. Overigens vertoont het Latijn op deze pagina's een zeer bizarre spelling, wat ongetwijfeld een verklaring vindt in het feit dat de verslaggever, Peramato, een Spanjaard was met een sterke tendens om in plaats van een dubbele consonant slechts een enkele te schrijven, net als in het Spaans (*eset* in plaats van *esset* bijvoorbeeld).

De volgende dag ging de discussie verder:

*Dominica et 5a Januarii. Ad perpetuam rei memoriam.
Post vesperos Reverendus⁵⁷ D[ominu]s magister cappelle presentibus
omnibus cantoribus cum d[omino] vicedecano in capella Paulina interrogavit
d[ominos] cantores que esset inter eos lis vel ad quid illum vocarent. Et
d[ominus] vicedecanus dixit R[everen]do d[omino] magistro quod d[omin]o
Ameijden pertinebit pro isto anno officium puntatoris tanquam gallo et
secundum constitutionem⁵⁸ cappelle representabat nationem galicam. ...
Domini Itali responderunt quod non eset galus sed flandrus et visis
constitutionibus⁵⁹ cappelle per dominum magistrum iudicavit⁶⁰ illum id est*

⁵⁶ E.g. Vander Straeten, *La musique aux Pays-Bas*, 6, p. 450: 'Le scribe, on l'a déjà vu, fait suivre le nom d'Ameyden de l'épithète de Flandrus ou Flander, très-significative, croyons-nous, en présence des préférences momentanées du maître pour la France'. In hedendaagse Belgische context lijkt het zeer bizar dat een Franstalige publicatie zoveel moeite doet om de 'Vlaamse' identiteit van een zanger te verdedigen, maar in het negentiende-eeuwse België diende het Vlaamse (en in mindere mate het Brabantse) verleden als nationale legitimatie van het koninkrijk België, terwijl op dit moment de aanspraken daarop verschrompeld lijken tot het Vlaams gewest. Alleen al uit deze ontwikkeling blijkt het gegoochel met nationale etiketten en de gevaren voor vertekening van de historische werkelijkheid, die daarmee zijn verbonden. Uiteraard is elke exclusief Belgische aanspraak op Van der Ameijden even ongegrond als elke exclusief Nederlandse.

⁵⁷ Reverendus: ms.: Reveredus.

⁵⁸ Constitutionem: ms.: constitucionem.

⁵⁹ Visis constitutionibus: ante correctionem: visit constitutiones.

⁶⁰ Nu wordt het Latijn echt bedenkelijk. Het onderwerp van 'iudicavit' is de 'dominum magistrum' die net vantevoren vermeld is. De accusatief is terecht een gevolg van het voorzetsel 'per', maar het is zeker niet mooi en eigenlijk ook niet echt helder om dezelfde persoon nu meteen als onderwerp te laten

d[ominum] Ameiden representare nationem galicam et quod de hoc non erat dubium. Set de modo electionis interrogavit dominus magister cantores de consuetudine capelle et omnes dixerunt quod erat antiqua consuetudo distribuere abatiam et officium puntatoris per dictas tres nationes⁶¹ per turnum et d[ominus] magister videndo quod de natione galica non eset alius antiquior fecit illum puntatorem pro anno isto 1578, scilicet d[ominum] Ameiden, capto iuramento de fideliter exercendo officio. Et super⁶² agregatione D. Alexandri de Vare ad dictam nationem galicam dixit d[ominus] magister quia non ad presens poterat decidi ista agregatio.

Zondag 5 januari. Ter eeuwige herinnering.

Na de vespers heeft de *magister capellae* samen met de *vicedecanus* de zangers ondervraagd wat dat voor een dispuut tussen hen was en waarom ze op hem beroep hadden gedaan. De *vicedecanus* zei tegen de *magister capellae* dat het aan Van der Ameijden toekwam *punctator* voor het jaar 1578 te zijn als Galliër en dat hij volgens de statuten van de Cappella tot de Gallische natie behoorde. ... De Italianen antwoordden dat hij geen Fransman maar een Vlaming was. Nadat de *magister capellae* de statuten erop had nageslagen, besliste hij dat Van der Ameijden inderdaad en zonder enige twijfel de Gallische natie vertegenwoordigde. Toen vroeg hij naar de wijze van verkiezen en de gewoonten van de Cappella. Iedereen antwoordde dat volgens oud gebruik de functies van *abbas* en *punctator* over de drie naties werden verdeeld, ieder op de beurt. De *magister* benoemde toen Van der Ameijden tot *punctator* voor 1578 op grond van het feit dat er geen oudere vertegenwoordiger van de Gallische natie was, en deze legde de eed af om zijn ambt gewetensvol te vervullen. In verband met Alexander de Vare en zijn aansluiting bij de Gallische natie, zei de *magister* dat hij op dit moment niet over die kwestie kon beslissen.

En zo werd Christiaan toch *punctator* voor 1578. Het jaar ging voorbij zonder noemenswaardige problemen, maar de Italianen hadden hun nederlaag niet vergeten...

Bij de verkiezingen voor het volgend jaar op 2 januari 1579 beschouwde Christiaan zichzelf blijkbaar als de aangewezen kandidaat voor de functie van *abbas*. Alleen: Mathias Blancus werd voor de derde maal op rij in dit ambt benoemd en dat *citra prejuditium aliarum nationum in cappella* 'los van de privileges van de andere naties in de Cappella', terwijl Marinus Lupus tot *punctator* werd gekozen. Christiaan protesteerde⁶³:

Et dominus Ameijdem flandrus tanquam adherens lingue galice replicavit super hoc dicendo quod pro turno et more cappelle pertinebat nationi galice et post longam disputationem magister cappelle visis rationibus ... pro tertio anno confirmavit dictum Mathiam in abatem ad instantiam dominorum cantorum ... Postea fuit electus in puntatorem d[ominus] Marinus Lupus et dominus Ameidem dedit illi librum puntorum ut solitum est.

En Van der Ameijden, een Vlaming die aansluit bij de Franse natie antwoordde hierop dat volgens de gewoonte van de Cappella de Gallische natie aan de beurt was (om de *abbas* te benoemen). Na een langdurige discussie bevestigde de *magister capellae* Mathias als *abbas* op vraag van de zangers voor het derde jaar in het licht van de argumenten. ... Hierna werd Marinus Lupus tot *punctator* gekozen en Van der Ameijden overhandigde het boek met *puncta* aan deze in overeenstemming met de gewoonte.

De wending *flandrus adherens lingue galice*, 'een Vlaming die bij de Franse natie aansluit' (in het moderne België een verdachte formule...), herhaalt het 'nationale' argument van het afgelopen jaar. Men had niets vergeten...

functioneren zonder dat dat gezegd wordt. Beter ware het geweest gewoon te schrijven: 'et visis constitutionibus cappelle dominus magister iudicavit'.

⁶¹ In ima pagina additum: scilicet italicam galicam hispanicam.

⁶² Super: ante correctionem: supper.

⁶³ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 11, f. 82v.*

Van der Ameijden werd niet afgewezen uit wantrouwen: in een aantekening van 16 januari 1579 wordt hij genoemd als vertrouwenspersoon in verband met een financiële kwestie⁶⁴. Er is ook geen sprake van om het even welk schandaal. Het probleem bestond enkel in de continue concentratie van ambten in handen van dezelfde persoon (en uiteindelijk hadden de Italianen daar ook wel enigszins gelijk in...).

Helaas zijn de *diaria* voor 1580-1583 verlorengegaan, zodat we geen inlichtingen hebben over de verdere (eventuele) ontwikkeling van deze kwestie. In andere bronnen wordt Van der Ameijden vermeld als *abbas* voor 1580 en 1581⁶⁵, en als *punctator* voor 1581. Dit laatste kan echter niet juist zijn, omdat de twee functies nooit gecumuleerd werden. Vanaf 1581 treedt Van der Ameijden nooit meer op als *abbas* of *punctator*: misschien kwam er een soort overeenkomst tot stand om aan de Italiaanse klachten tegemoet te komen, maar dit heeft geen sporen nagelaten⁶⁶.

VIJFDE STEM: DE NEDERLANDSE KOLONIE IN ROME

Er is ook een andere mogelijkheid die de afwezigheid van verdere ambten in de Cappella kan verklaren. In de jaren 1580 opende zich voor Christiaan een nieuw domein en dat brengt ons bij een ander aspect van Rome. Dit domein, in de oudere biografische schetsen van Van der Ameijdens carrière volledig verwaarloosd, bestaat uit de stichtingen en broederschappen voor vreemdelingen in Rome.

Rome is altijd een stad vol vreemdelingen geweest. Na de klassieke Oudheid werd de stad een van de belangrijkste doelen voor pelgrims met haar basilieken, apostelen, martelaren en oneindige hoeveelheid relikwieën. Vanaf de vroege Middeleeuwen ontwikkelden er zich gasthuizen die mensen uit eenzelfde landstreek verenigden. De bekendste hiervan zijn waarschijnlijk de *scholae* bij de Sint-Pieter voor de Angelsaksen, Friezen, Franken en Langobarden. Van de laatste is thans geen spoor meer aanwezig: de *schola Langobardorum* was ongeveer op de plaats van het huidige pauselijk paleis. Maar van de andere drie is nog altijd iets te vinden. De *schola Saxonum*, volgens overlevering gesticht door koning Ine van Wessex in de achtste eeuw en door tal van Angelsaksische koningen (onder wie Alfred de Grote) bezocht, werd in de twaalfde eeuw tot een ziekenhuis omgevormd en bestaat nog steeds (*Santo Spirito in Sassia*). De *schola Frisonum*, eveneens uit de achtste eeuw en bedoeld voor pelgrims uit Frisia (de Noordelijke Nederlanden boven de grote rivieren), was in de twaalfde eeuw in verval en werd toen eigendom van het kapittel van Sint-Pieter. De *schola* verdween als zodanig in de vijftiende eeuw, maar de kerk kwam vanaf de jaren 1980 (en officieel in 1992) weer tot leven, nu als nationale kerk van Nederland in Rome, *San Michele dei Frisoni* ook wel *Santi Michele e Magno* genoemd. De *schola Francorum* had vermoedelijk de grootste continuïteit. Ook al weer gesticht in de achtste eeuw, overleefde de instelling de Middeleeuwen en werd in de vijftiende eeuw

⁶⁴ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 11*, f. 85v (herhaalt dezelfde tekst van f. 85r).

⁶⁵ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 12*, f. 6v: 'Eodem die d[ominus] Christianus Ameyden Flander congregacionem peccit et in primis veniam ab omnibus peccit si aliqua contra congregacionem dixit et fecit, quia sanctissimum iubileum accipere intendebat, postea rationem rediit sue administracionis qua functus fuit in abbacia in Millesimo quingentesimo octuagesimo et eciam in millesimo quingentesimo octuagesimo primo in omnibus et per omnia, de numis quos in manibus suis habebat congregacioni et mihi compertum dedit sicut patet per cedulam manu ipsius scripta et sic insertam'. Dit *cedula* vormt f. 7. Het geld werd overgedragen op 14 februari 1583.

⁶⁶ Men kan sporen van verdere discussie vinden in *Diarium 12*, f. 5 (1583 I 24) toen de Italianen beroep deden op de paus zelf. Maar door het verlies van de *diaria* over 1580-1582, lijkt het niet meer mogelijk het verloop van de hele kwestie te reconstrueren.

een broederschap, *confraternitas*. Naast de vrijwel onbekende kerk *San Salvatore*, onmiddellijk links van het palazzo van het *Sant'Uffizio*, bestaat het kerkhof van deze broederschap nog steeds, met zijn eigen kerk uit de vijftiende eeuw en enkele andere gebouwen die sinds de negentiende eeuw een Duits priestercollege huisvesten. Het *Campo Santo Teutonico* vormt een extraterritoriale enclave in Vaticaanstad, wat het eigenlijk tot een staatkundig curiosum verheft. Men kan het alleen bereiken over Vaticaans grondgebied, waarbij men de Zwitserse garde moet passeren, maar iedereen met een Duits, Oostenrijks, Nederlands of Belgisch paspoort heeft het recht de enclave te betreden. Het doet nog steeds dienst als kerkhof en het beheer wordt nog altijd door dezelfde broederschap waargenomen.

Veel buitenlanders in Rome organiseerden zich in de vijftiende en zestiende eeuw in nationale *confraternitates* gegroepeerd rond een nationale kerk. Deze kerk had dan vaak een nauwe betrekking tot een stichting die voor steun aan arme pelgrims moest zorgen, en diende vaak ook als kerkhof voor pelgrims en leden. Zowat elk Europees land of regio heeft zo een nationale kerk annex stichting en gasthuis, maar de Franse kerk van *San Luigi dei Francesi* (tussen Piazza Navona en Pantheon) is wellicht de bekendste (zij het voornamelijk vanwege de drie meesterwerken van Caravaggio). Aan de andere kant van de Piazza Navona bevindt zich de kerk van het vroegere Heilig Roomse Rijk, de *Santa Maria dell'Anima*, waarin inwoners van het huidige Duitsland, Oostenrijk, Nederland, België en Tsjechië samengroepten⁶⁷. De lengte van deze schijnbare uitweiding staat echter in verhouding tot het belang dat deze instellingen in het leven van Christiaan van der Ameijden speelden.

In een vroeg stadium van Christiaans Romeinse carrière, op 1 april 1565, werd Christiaan lid van de *confraternitas* van het *Campo Santo Teutonico*⁶⁸. In 1580 was hij nog steeds lid: zijn naam verschijnt dan op een lijst donateurs⁶⁹, maar hij heeft blijkbaar nooit echt een rol van betekenis gespeeld in deze *confraternitas* en zijn naam ontbreekt ook in het *Liber mortuorum*. In 1588 schonk hij een bijdrage voor de decoratie van een kapel en tekende daarbij als *provisor*, maar hij was *provisor* van de *Santa Maria dell'Anima* in dat bepaalde jaar⁷⁰.

⁶⁷ Zie over deze kerk: G. Knopp-W. Hansmann, *S. Maria dell'Anima. Die Deutsche Nationalkirche in Rom* (Mönchengladbach, 1979); M.P.M. Muskens, *Friezen. Franken. Nederlanders. Op bedevaart, voor studie, voor overleg in Rome. Een geschiedenis. Een uitnodiging* (Rome, 1987), pp. 38-59; M. Verweij, *De Santa Maria dell'Anima te Rome. Bezoekersgids* (Rotterdam, 2003).

⁶⁸ Cf. *Archivio Campo Santo Teutonico, Liber societatis Dive conceptionis Beate Marie Campi Sancti. Libro delli nomi delli fratelli della compagnia dal 1539 sino 1587*, f. 31r: 'Christianus Ameyden se huic societati inscripsit die prima aprilis 1565'. Andere namen van muzikaal belang in dit register zijn onder meer: 'Galein Jan Dackaertsz' (f. 78r; = Ghisilinus Danckerts?) in 1539, 'Joannes le Conte' (genoemd van 1539 tot 1550 op f. 103v en 106v), 'Frans de Zangher' (f. 65r; 1539?: zonder jaartal, maar wel als eerste naam van de F), 'Reverendo Maestro Jo: Francesco felice cantore capellano de sua s^{ta} et decano de la capella de sua santita' (f. 65v; 1548-50).

⁶⁹ Cf. *Archivio Campo Santo Teutonico, Libro 2^o, de conti, ricevute et ordinationi di campo santo, dall'anno 1580 sin all'anno 1600* (geen foliëring). Ameijdens naam wordt enkel onder januari ('D. Christianus Vander Ameijden Buscoducensis cantor S[ancitiss]mi Domini Nostri b. 10') en mei vermeld ('D. Christianus vander Ameijden cantor in capella S[ancitiss]mi'). In februari 1580 wordt een 'D. Johannes Ameijden Buscoducensis' vermeld. 'Buscoducensis' verwijst naar de bisschopszetel van het gebied van herkomst en hoeft dus niet per se te betekenen dat deze Johannes uit de stad Den Bosch kwam. Het kan niet om Christiaans broer gaan, maar eventueel zou het wel mogelijk zijn dat er een vergissing in het spel is en dat eigenlijk Christiaan zelf bedoeld is.

⁷⁰ Cf. *Archivio Campo Santo Teutonico, Libro 2^o, de conti, ricevute et ordinationi di campo santo, dall'anno 1580 sin all'anno 1600* (1588 IV 5): 'A di 5 di Aprile 1588. Dinari riscosti per elemosina con la cassetta dalli Signori della natione Germanica superiore et inferiore, et da altri confratelli della Madonna di Campo Santo per far l'ornamento et finimento della capella ivi privilegiata. ... Christiano Ameyden provisor oro uno ...'. Van der Ameijden tekende als vijfde, maar hij leverde geen bijdrage voor twee nieuwe klokken. Bij de donateurs van deze klokken bevindt zich ook een zekere 'Renerus alias Renaldus del Mel Mechliniensis', eveneens musicus (al is dit de enige verwijzing naar Del Mel die ik tot op heden ben tegengekomen).

Tegenover het beperkt belang van het *Campo Santo Teutonico* staat dan een heel ander verhaal, dat van kerk en broederschap van *Santa Maria dell'Anima*, waarvan Christiaan lid werd in 1574⁷¹:

Cristianus Ameijden Leodiensis cantor capelle S[anctissimi]mi Papae se huic venerabili societati asscripsit et pietatis ergo scutum unum auri in auro donavit die 19. mensis octobris [sic] 1574.

Christiaan van der Ameijden uit Luik, zanger in de cappella van Zijne Heiligheid, werd lid van dit eerbiedwaardig genootschap en betaalde uit piëteit een scudo van goud op 19 oktober 1574.

Waarom trad hij al in 1565 toe tot de *confraternitas* van het *Campo Santo*, maar pas elf jaar later tot die van de *Anima*? Een van de belangrijkste functies van het *Campo Santo* was (en is) de begrafenis van zijn leden op het eigen kerkhof. In die zin kan lidmaatschap van het *Campo Santo* dan ook eerst en vooral worden gezien als een soort begrafenisverzekering, meteen nadat hij een beetje gesettled was. Voor de functie van het *Campo Santo* als sociale organisatie lijkt Christiaan minder belangstelling te hebben gehad. Een van de grootste groepen Duitsers in Rome in de vijftiende en zestiende eeuw was die van de bakkers (in feite was het meeste brood in Rome in die periode van Duitse makelij). Het zou kunnen dat het *Campo Santo* eerder ambachtlieden groepeerde, terwijl de *Anima* haar leden recruteerde onder de kerkelijke administratie, de curialen, of de zogeheten 'hogere rangen' van de samenleving⁷². Als Christiaan dan elf jaar later lid van de *Anima* wordt, kan dat erop duiden dat hij zich echt permanent in Rome gevestigd heeft voor zijn gevoel (en dat het praktische karakter van een begrafenisverzekering kon worden overstegen door iets omvangrijkers), maar ook dat hij langzaam aan het opklimmen was op de maatschappelijke ladder in Rome én in de Duits-Nederlands-Vlaamse kolonie in de Stad. Aan de andere kant moet men het contrast tussen de verschillende broederschappen zeker ook niet overdrijven: het gaat niet om concurrenten en velen waren lid van verscheidene *confraternitates*⁷³. Dit geldt met name voor de 'reformators' van de *Anima*, Gerardus Vossius uit Borgloon (Belgisch Limburg), Richardus Stravius eveneens uit Borgloon en Clemens Sublindius uit Ranst (net ten oosten van Antwerpen), die alle drie ook zeer actief waren in het *Campo Santo*⁷⁴.

⁷¹ Cf. *Archivio Santa Maria dell'Anima, Liber confraternitatis*, f. 125r (autograaf).

⁷² In het broederschapsboek van de *Santa Maria dell'Anima* vindt men zo verschillende namen van bisschoppen en andere hoge geestelijken, onder wie bijvoorbeeld Franciscus Sonnius uit Son en Breugel (de eerste bisschop van 's-Hertogenbosch en van Antwerpen), alsook van heel wat edelen. Van dezen zou ik met name willen noemen Filips Willem, de oudste zoon van Willem van Oranje. Heel wat bezoekers werden net vóór hun vertrek lid. Men kan dan ook een onderscheid maken tussen de illustere bezoekers (die inderdaad in de *Anima* talrijker waren dan in het *Campo Santo*) en de vooraanstaande leden van de buitenlandse kolonie. Deze laatsten vindt men in beide *confraternitates* terug. Een andere indicatie van het mogelijke standverschil zit misschien in het feit dat de documenten in het *Campo Santo* meer in het Italiaans, dus de volkstaal, zijn, maar in de *Anima* juist in het Latijn, de officiële taal van Kerk (en Stad).

⁷³ Een mooi en zichtbaar voorbeeld hiervan is het graf van de Gentenaar Petrus Hielius, *provisor* van de Vlaamse *confraternitas San Giuliano dei Fiamminghi* (nu de nationale kerk van België in de Via del Sudario), in de *Santa Maria dell'Anima*.

⁷⁴ Zie over deze personen S. Gysens, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, vol. 14 (Brussel, 1992 [1993]): Sublindius, Clemens (col. 657-659); Stravius, Richard (col. 650-654); Vossius, Gerardus (col. 734-740); Vossius, Leonardus (col. 740-743); Id, 'Le genus supplicii des Quarante Martyrs de Sébaste. Un mémoire inédit de Gerardus Vossius (1602)', *Analecta Bollandiana*, 110 (1992), 135-141; 'Quatre lettres inédites de Gerardus Vossius (1547-1609)', *Lias*, 19 (1992), 161-171; 'Gerardus Vossius, éditeur et traducteur de textes patristiques. L'exemple de la Vita et Encomium Gregorii Thaumaturgi par Grégoire de Nysse', in: *Philohistor. Miscellanea in honorem Caroli Laga septuagenarii* edita ab A. Schoors et P. Van Deun (= *Orientalia Lovaniensia Analecta*, 60), Leuven, 1994, pp. 553-568; 'Literatorum Galliae decus dulcissimum ...' Un échange de lettres entre Dom de Billy et Gerardus

Waarom Van der Ameijden blijkbaar zijn aandacht tot de *Anima* beperkte en niet echt deelnam aan het leven in het *Campo Santo* kan verder niet worden beantwoord.

Op 28 januari 1583 besliste het bestuur van de *confraternitas* vijf andere leden van de broederschap aan het bestuur toe te voegen. Een van hen was Van der Ameijden. Dit was het begin van twintig jaar actieve participatie⁷⁵:

Ultimo considerantes domini confratres congregationis eorum numerum parum excedere medietatem statuti numeri, cogitaverunt de novis confratribus assumendis et fuerunt propositi D[omini] Bernardus Merlo secretarius Ill[ustrissimi] et R[everendissimi] D[omini] Cardinalis Madrucci protectoris nationis nostre, Johannes Drezanus Canonicus sancti Severini Coloniensis, Christianus Ameyden miles lilii et S[ancitissimi] D[omini] N[ostri] Papae Capelle cantor, Richardus Strauwen canonicus Sancti Pauli Leodiensis et Clemens Sublindius in Romana curia causarum procurator omnes confratres libro confraternitatis inscripti, et consideratis qualitatibus omnium eorum domini iudicarunt illos idoneos expertos et prudentes qui re opera et consilio eorum, huiusmodi ecclesiam regere et gubernare illiusque res bona privilegia et iurisdictiones administrare contraque illis impudentes inhiantes defendere et conservare possunt et propterea illos de cetero ad congregationem vocandos ecc.

Toen de bestuursleden als laatste punt op de agenda overwogen dat hun aantal nauwelijks boven de helft van het vereiste aantal uitsteeg, dachten ze na over coöptatie van nieuwe bestuursleden. De volgenden werden als kandidaat naar voren geschoven: Bernardus Merlo, secretaris van Zijne Eminentie kardinaal Madrucci, protector van onze natie, Johannes Drezanus, kanunnik van Sankt-Severin in Keulen, Christiaan van der Ameijden, ridder van de lelie en zanger in de Cappella van Zijne Heiligheid, Richard Strauwen, kanunnik van St-Paul in Luik, en Clemens Onder de Linde, *causarum procurator* in de Romeinse curie, allen als lid ingeschreven in het broederschapsboek. Nadat de hoedanigheden van iedereen de revue waren gepasseerd, oordeelden de leden van het bestuur dat dezen geschikt zouden zijn, ervaren en wijs om deze kerk met raad en daad bij te staan, haar bezittingen, privileges en jurisdictie te beheren en dit alles te verdedigen tegen onbeschaamde agressoren, en derhalve dat zij tot de bestuurscommissie moesten worden geroepen.

De *confraternitas* van *Santa Maria dell'Anima* werd geleid door een bestuur, waarvan de leden door coöptatie werden gekozen. Verkiezingen in onze zin waren er dus niet, de commissie hield zichzelf in stand. De belangrijkste functie was die van *provisor* die jaarlijks werd verkozen door en uit het bestuur. Eigenlijk werd niet zozeer de *provisor* van dat jaar gekozen als wel de *provisor* van het jaar daarop, die dan eerst optrad als *comprovisor* in het jaar van zijn verkiezing zelf. In het begin van de jaren 1580 werd de *confraternitas* door een reeks hervormingen geloodst, zowel in de statuten als in de praktische uitoefening van de religieuze diensten in de kerk zelf. De hoofdverantwoordelijke hiervoor was Gerardus Vossius, een geleerd filoloog en uitgever van Griekse patristische teksten, uit Borgloon in het tegenwoordige Belgisch Limburg (niet te verwarren met zijn bekendere naamgenoot uit Amsterdam). Vossius werd lid van het bestuur van de *Anima* in 1581. Om slechts twee voorbeelden van deze hervorming te vermelden: op 18 oktober 1584 werden aangelegenheden betreffende de kapelaans en organisten behandeld⁷⁶ en op 12 juli 1585 was onder

Vossius', *Revue Bénédictine*, 108 (1998), 331-358 ; 'Twee uitgevers, één auteur. Een onbekende brief aan Gerardus Vossius (1605)', *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 80 (2001), 171-180.

⁷⁵ Cf. *Archivio Santa Maria dell'Anima*, A VI 3 (*Decreta et ordinationes Venerabilis societatis hospitalis Beatae Mariae de Anima Teuthonicorum de anno Domini 1567 et sequentibus* over de jaren 1567-1639), f. 115r.

⁷⁶ Cf. *Archivio Santa Maria dell'Anima*, A VI 3 (*Decreta et ordinationes Venerabilis societatis hospitalis Beatae Mariae de Anima Teuthonicorum de anno Domini 1567 et sequentibus* over de jaren 1567-1639), f. 141r-142r.

meer de functie van *provisor* object van aandacht⁷⁷. Van der Ameijden was bij beide vergaderingen aanwezig, zoals hij trouwens sowieso bij de meeste vergaderingen aanwezig was⁷⁸. Net als in de Cappella Sistina, blijkt ook hier Christiaans plichtsgevoel en verantwoordelijkheidszin.

In het licht van dit alles is het dan ook nauwelijks verwonderlijk dat Christiaan van der Ameijden tot *provisor* voor het jaar 1588 werd gekozen⁷⁹. De verslagen van de vergaderingen van het bestuur dat jaar zijn in zijn net en regelmatig handschrift neergeschreven⁸⁰. Na de hervormingen van de voorgaande jaren waren er nu geen echte nieuwe initiatieven, maar dezelfde lijn bleef wel gehandhaafd.

Er is echter één detail waar ik graag op in zou willen gaan, een curieus detail dat tegelijk licht werpt op de werking en activiteiten van de broederschap. In het archief van de *Anima* bevinden zich hele mappen met verzoeken om financiële hulp, meestal van pelgrims die hun financiën hadden zien opdrogen en geen geld meer hadden om naar huis te keren. Deze verzoeken werden gericht aan de *provisor* die ze dan vaak aan andere leden van het bestuur doorgaf om hun mening te vernemen. Vaak zijn de namen van deze leden trouwens ook vermeld samen met dit advies. Eén persoon schreef zelfs een lang gedicht in Latijnse hexameters om zijn verzoek kracht bij te zetten⁸¹, maar meestal gaat het om eenvoudige brieven in het Latijn, Italiaans, Duits en af en toe ook in het Nederlands. In april 1587 kwam zo een verzoek, geschreven in het Italiaans door een zekere Pietro Amando Badiedelli, binnen ten behoeve van *Giovanni Martino de Orschodt Brabantese essendo povero pelegriano*. Op 8 april ondertekende deze *Johannes Martini Orschotanus* voor de ontvangst van drie *julii*, in het Latijn. Opmerkingen van andere bestuursleden ontbreken in dit geval, maar dat is niet zo belangrijk. Maar wat wél van belang is, is dat deze Johannes Martini, die ik verder nog niet heb kunnen traceren, duidelijk bewust en nadrukkelijk naar zichzelf verwees als Oirschotenaar. Oirschot had destijds (evenmin als nu) echt een wereldwijde reputatie: vermoedelijk was er in Rome zelfs slechts één persoon die wist waar Oirschot lag: Christiaan van der Ameijden. En hij was *comprovisor* in 1587... Zou Johannes Martini daarom bewust gekozen hebben voor een verwijzing naar Oirschot, onder het motto van 'Oirschottenaren onder elkaar'? Of ze elkaar ooit echt hebben gesproken, blijft enkel speculatie, maar dit was waarschijnlijk een van de weinige gelegenheden dat Christiaan nog direct met zijn geboorteplaats in contact kwam.⁸²

⁷⁷ Cf. *Archivio Santa Maria dell'Anima*, A VI 3 (*Decreta et ordinationes Venerabilis societatis hospitalis Beatae Mariae de Anima Teuthonicorum de anno Domini 1567 et sequentibus* over de jaren 1567-1639), f. 149r-152v.

⁷⁸ Tussen maart 1583 en januari 1588 was Van der Ameijden op 42 vergaderingen aanwezig en slechts op 14 afwezig.

⁷⁹ Cf. *Archivio Santa Maria dell'Anima*, A VI 3 (*Decreta et ordinationes Venerabilis societatis hospitalis Beatae Mariae de Anima Teuthonicorum de anno Domini 1567 et sequentibus* over de jaren 1567-1639), f. 171r, d.d. 1587 I 30: 'Tandem processum fuit ad electionem novi provisoris, et collectis votis per fabas compertum est Magnificum D[ominum] Christianum Ameyden S[anctissimi]mi Domini Nostri cantorem habere plura vota, ita ut ipse anno 1578 [*sic!*] sit futurus provisor. Quem quidem annum ut incolumis et felix ad Dei eiusque matris semper virginis Mariae Laudem et honorem et ecclesiae nostrae utilitatem peraget Deum precor'.

⁸⁰ Cf. *Archivio Santa Maria dell'Anima*, A VI 3 (*Decreta et ordinationes Venerabilis societatis hospitalis Beatae Mariae de Anima Teuthonicorum de anno Domini 1567 et sequentibus* over de jaren 1567-1639), f. 182r-188r: 'Acta, Decreta Venerabilis Sodalitatis D[ivae] Mariae de Anima, natione Teutonicorum, dum ego Christianus a Meyden per annum lxxviii imposito mihi Provisoris officio fungerer'.

⁸¹ Cf. *Archivio Santa Maria dell'Anima*, E I 26 (*Elemosinae et expensae ab anno 1586 ad annum 1601*), f. 206-209, van de hand van Christophorus Neningius.

⁸² Zie: M. Verweij, 'Een onbekende Oirschotse pelgrim in Rome', *Van den Herd*, 7 (2000), 20-24.

Christiaan zou een vooraanstaande rol in de *Anima* blijven spelen: hij werd herkozen tot *provisor* voor 1594, 1601 en 1604⁸³. Een van de belangrijkste beslissingen die tijdens zijn beheer werden genomen, was de bestelling van een nieuwe koorbalustrade in 1601: de opdracht ging naar de Vlaamse beeldhouwer Gilles van der Vliete uit Mechelen en zijn zoon Petrus⁸⁴. Van der Vliete was ook verantwoordelijk voor het monument voor Karl Friedrich von Kleve, Jülich und Berg in de *Anima* en voor delen van de *Capella Sistina* (met de monumenten voor Pius V en Sixtus V) in de *Santa Maria Maggiore*. Het picturaal reliëf van Van der Vliete is waarschijnlijk de belangrijkste Vlaamse bijdrage aan de Romeinse beeldhouwkunst van dat moment en vormde een van de vertrekpunten voor de ontwikkeling van het barokreliëf in Rome.

ZESDE STEM: JUBILATUS

Intussen deden zich ook enkele belangrijke veranderingen voor in de Cappella Sistina. Zangers moesten normaal dagelijks aanwezig zijn (behalve in de zomer, wanneer de Cappella in twee helften verdeeld was) en elke ongewettigde afwezigheid werd beboet door de *punctator*. Alleen een zanger die al 25 jaar in dienst was, was krachtens een hervorming door paus Sixtus V in 1586 van deze dagelijkse aanwezigheid vrijgesteld: hij werd *iubilatus* of (in het Italiaans) *giubilato*. Voor Christiaan was het zover in 1588 (wat overigens 1563 als jaar van toetreding uiteraard nog eens bevestigd) en de *punctator* noteerde dan ook in het *diarium*⁸⁵:

M[astro] Cristiano Ameidem ha finito il compimento del servitio della cappella dell 25 anni et secondo la bolla che ci a fatta il N[ostro] S[igno]re e absente dal servitio quotidiano, per ho mi e parso farne qui mentione

Meester Christiaan van der Ameijden beëindigde zijn vijftientig dienstjaren en overeenkomstig de bulle van Zijne Heiligheid is hij nu vrij van dagelijkse dienst. Ik dacht dat het goed was dit hier te vermelden.

Inderdaad zal Van der Ameijden vaak *iubilatus* worden genoemd, ook al maakt hij blijkbaar nog niet heel veel gebruik van zijn recht op afwezigheid. Pas vanaf 1595 is hij steeds vaker afwezig, wat vroegere onderzoekers ertoe heeft verleid zijn 'pensioen' in dat jaar te situeren. Maar de *diaria* kennen geen ander statuut van pensioen dan dat van *iubilatus*.

Een van de voordelen (voor de Cappella) – en tegelijk nog maar eens een bewijs voor zijn bestuurlijke talent – was dat hij nu zonder gevolg voor de liturgische diensten namens de Cappella op expeditie kon worden gestuurd. De Cappella bezat verscheidene goederen en genoot inkomsten uit verschillende bijkomende bronnen. Een van deze bezittingen was de abdij van Felonica in de buurt van Mantua. Blijkbaar liepen de zaken niet helemaal zoals bedoeld en de Cappella besloot twee leden te sturen om een oogje in het zeil te houden. En zo vertrok Christiaan samen met Giovanni Antonio Merlo in mei 1590 naar Mantua. In de archieven van de Cappella Sistina bevindt zich nog een volledige bundel brieven uit Mantua over deze

⁸³ Cf. *Archivio Santa Maria dell'Anima*, A VI 3 (*Decreta et ordinationes Venerabilis societatis hospitalis Beatae Mariae de Anima Teuthonicorum de anno Domini 1567 et sequentibus* over de jaren 1567-1639), f. 220r (d.d. 1593 I 27: verkiezing voor 1594), f. 228-230 (verslagen over 1594, niet in Christiaans hand, maar in die van zijn voorganger Clemens Sublindius), f. 269r (d.d. 1600 I 11: verkiezing voor 1601), f. 276-279 (verslagen over 1601, in de hand van Christiaan zelf). Er zijn geen verslagen over 1604 (documenten voor het hele tijdvak 1602-1607 ontbreken), maar het provisoraat van Van der Ameijden blijkt uit de *Expensae* over de jaren 1592-1627 (*Archivio Santa Maria dell'Anima*, E II 12), f. 73-78, waar hij ondertekent 'C. Ameyden provisoro' en eveneens uit de *Expensae et confessiones de recepto* (ib., E III 28; over de jaren 1601-1627), f. 63 en 71.

⁸⁴ Cf. *Archivio Santa Maria dell'Anima*, E III 28 *Expensae et confessiones de recepto*, f. 2 (kwitantie) en 3-4 (contract).

⁸⁵ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Cappella Sistina, Diarium 16*, f. 30v (1588 VIII 18/25).

expeditie (overigens wordt het archief van de Cappella Sistina in de Vaticaanse Bibliotheek bewaard, waar het samen met de muziekhandschriften het *Fondo Cappella Sistina* vormt, en dus niet in het *Archivio Secreto* van het Vaticaan)⁸⁶. Omdat Merlo, die aanvankelijk de leiding schijnt te hebben gehad, in een vroeg stadium ziek werd, zijn de meeste brieven (in het Italiaans) in Christiaans hand. Op 26 mei arriveerden ze in Ferrara en op 29 mei 1590 in Mantua. Nadat ze een bezoek hadden gebracht aan de moeder van Paolo Facconio, een van hun collega's in de Cappella, trokken ze naar de abdij. Eind juli en in augustus waren ze allebei ziek, maar terwijl Christiaan spoedig herstelde, bleef Merlo sukkelen. Toen nam Christiaan de leidende rol over en vanaf 16 augustus zijn alle brieven door hem geschreven. En gelukkig had hij een zeer goed leesbaar handschrift. Blijkbaar keerde Christiaan naar Mantua terug en opereerde hij vanuit die stad. De meeste brieven dragen dan ook Mantua als plaats. Eigenlijk is de lectuur van die brieven niet alleen interessant, maar geregeld ook werkelijk amusant. Christiaan blijkt zelfs over enig gevoel voor humor te beschikken. In bepaalde brieven heeft hij het over de bezorgdheid van de moeder van Facconio die maar niets hoorde van haar zoon en uiteindelijk besloot om dan zelf maar naar Rome te gaan:

La signora madre del S[igno]r Paolo Fachone si meraviglia assai come non li ha scritto una lettera. (f. 26, d.d. 1590 IX 21)

Con la matre del s[igno]r Paolo Fachone va a Roma un giovane il quale la ha governato del principio della sua infirmita. (f. 32, d.d. 1590 X 19)

De moeder van Paolo Facconio is zeer verbaasd dat hij haar geen brief heeft geschreven.

Met de moeder van Paolo Facconio gaat een jongeman mee die haar vanaf het begin van haar gezondheidsproblemen heeft bijgestaan.

In andere brieven klaagt hij over de tergend langzame afhandeling van de kwestie door de verantwoordelijke persoon:

... ma vego quest'huomo ... andar tanto lento che ogn'huomo per flematico che fosse perderebbe la paciencia. (f. 28, d.d. 1590 IX 28)

Maar ik zie hoe langzaam die man gaat, zodanig dat iedereen, zelfs de meest flegmatieke persoon, er het geduld bij zou verliezen.

En men krijgt zelfs een indruk van zijn heimwee naar Rome:

Altro non occorre al presente salvo che qui fa un grandissimo caldo dia e notte per essere paesi molto scoperto al sole. Pero le signorie vostre pregare a dio benedetto per noi accio che possiamo tornar con sanita a Roma benedetta. (f. 15, d.d. 1590 VII 16)

Verder is er vandaag niets gebeurd behalve dat het hier dag en nacht verschrikkelijk warm is, aangezien dit land erg open ligt voor de zon. Wilt u, heren, alstublieft bidden tot de gezegende God dat wij gezond naar het gezegende Rome kunnen terugkeren.

... che finito questo so certo che si contenterano ch'io me ne vengha pian piano verso Roma. Che in somma l'aria cativo, freda stremi, l'humidita grande che fa in questi paesi me mandariano in pochi giorni sotto terra, ma non di meno per vedere di concludere questo negotio dentro o fuora come ancho per obidire al collegio. (f. 34-35, d.d. 1590 X 26)

... Dat ik na afloop hiervan zeker ben dat u ermee zult instemmen dat ik langzaam terug naar Rome kom. Uiteindelijk is de lucht hier slecht, de kou extreem, de vochtigheid groot, zodanig dat u mij in deze streek binnen enkele dagen het graf in zou sturen. Desalniettemin wil ik proberen deze zaak af te sluiten hier of elders, ook al om te gehoorzamen aan het college.

... d'avere carita con me stesso quando piu che la mia presencja in Mantua non sara necessario (f. 36v; d.d. 1590 XI 10)

... medelijden met mij te hebben des te meer wanneer mijn aanwezigheid in Mantua niet langer vereist is.

⁸⁶ *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, cod. 695.*

De laatste brief van deze expeditie dateert van 16 november 1590 (f. 40). Christiaan is meer dan duidelijk:

Nel resto poi li dico che non voglio morire et questo me inporta piu che tutte l'abbatie et faculta del mondo.

En voor de rest zeg ik u dat ik niet wil sterven en dat dat meer belang voor mij heeft dan alle abdijen en inkomsten ter wereld.

Voorzover bekend is dit de enige echte verzameling brieven van Van der Ameijden. Hun grootste belang ligt er voor ons in dat zij licht werpen op enkele aspecten van zijn persoonlijkheid, die anders volledig onder het formele kleed van de *diaria* of andere zakelijke documenten verborgen blijven. Eind november of begin december 1590 moet Christiaan naar Rome teruggekeerd zijn, vol 'Romesickness'. Omdat op een bepaald moment een dispuut ontstond over de resultaten van deze zending, werd deze correspondentie als bewijsstuk gebruikt bij de beslissing door de kardinaal-beschermer⁸⁷.

En toch moest het hoogtepunt van Christiaans carrière nog komen. Op 3 januari 1594 kwam de Cappella bijeen om een nieuwe *mastro di cappella*, *punctator* en *abbas* te kiezen⁸⁸. De *mastro di cappella* in functie, die de vergadering ook voorzat, blijkt Christiaan van der Ameijden te zijn. Omdat het *diarium* over 1593 verloren is⁸⁹, is dit eigenlijk onze belangrijkste aanwijzing dat Christiaan *mastro di cappella* van de Sistina was in 1593 en als zodanig de directe collega van Giovanni-Pierluigi da Palestrina, die dezelfde functie uitoefende in de Cappella Giulia, de cappella van de Sint-Pieter.

Na de opening met alle beleefdheid die daarbij hoort en gepast is, legde Van der Ameijden zijn functie neer en verzocht de Cappella een opvolger te kiezen. Omdat iedereen tevreden was met de *mastro di cappella* die men net gehad had, werd Van der Ameijden herkozen. Aanvankelijk waren Agostino Martino en Giovan-Maria Nanino als kandidaten naar voren geschoven, maar men voegde Christiaan nu bij deze namen. Het eigenlijke stemmen vond plaats met witte bonen. Eerst werd Christiaan uit de Sixtijnse kapel gestuurd: hij kreeg 15 stemmen voor en 9 tegen. Dan volgden Martino (10 tegen 14) en Nanino (8 tegen 16). Zonder verdere discussie volgde Christiaan zichzelf op.

Nauwelijks een maand later rouwde muziekminnend Rome vanwege de dood van Palestrina. Op 3 februari had zijn begrafenis plaats in aanwezigheid van 'alle musici van Rome'. De Cappella Sistina zong het responsorium *Libera me domine*. Wat nu ook de functie van *mastro di cappella* in de Sistina op dit moment inhield, het is duidelijk dat Van der Ameijden een belangrijke rol speelde in de ceremonie. Misschien zit hier zelfs heel wat symboliek in: de laatste pauselijke zanger en componist uit de Lage Landen op de begrafenis van Romes grootste componist. Misschien kan men dit zelfs als een betekenisvol symbool van het einde van een muzikale periode zien: uiteindelijk overleed Orlandus Lassus in hetzelfde jaar en daarmee was de grote periode van de polyfonie voorbij. Maar eigenlijk is het verslag van Palestrina's begrafenis al ontroerend genoeg, zonder er meer betekenis aan toe te kennen⁹⁰:

⁸⁷ Zo wordt gesuggereerd door het opschrift op f. 37v.

⁸⁸ Het verslag van deze bijeenkomst komt twee keer voor, in *Diarium 13* (dat eigenlijk de periode vanaf 1584 behandelt), f. 37r-37v, en in *Diarium 19*, f. 2r-2v. In het vervolg wordt verwezen naar de tekst in *Diarium 19*.

⁸⁹ Wat betiteld wordt als *Diarium 18*, gaande over 1593, bevat enkel een lijst betalingen van het salaris van de zangers, bijgehouden door Arcangelo Crivelli. Van der Ameijden wordt altijd als eerste genoemd, behalve soms wanneer de *decanus* als eerste komt. Dit kan wijzen op zijn positie als *mastro di cappella*.

⁹⁰ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 19*, f. 10r (1594 II 2).

Questa mattina il sig[no]re Giovanni Pierloisei eccelentissimo musico nostro compagno et mastro di cappella in san Pietro, passò di questa a miglior vita; et a 24 hore fu portato in detta chiesa accompagnato non solo da tutti li musici di Roma ma ance da una moltitudine di populo et secondo il nostro solito conforme alle nostre constitutioni cantammo il responsorio Libera me domine, tutti li nostri compagni furno presenti eccetto il sig[no]r Alesandro Merlo et il sig[no]r Francisco Soto.

Deze ochtend ging Giovanni Pierluigi, uitstekend musicus en onze gezel, alsmede *mastro di cappella* in Sint-Pieter, van dit leven naar een beter over. En om 24 uur werd hij naar genoemde kerk gebracht, vergezeld niet enkel van alle musici van Rome, maar ook van een menigte volk. Volgens onze gewoonte zongen wij in overeenstemming met onze statuten het responsorium *Libera me domine*. Al onze gezellen waren aanwezig behalve Alessandro Merlo en Francisco Soto.

Ik zou verschillende voorbeelden uit *Diarium 19* kunnen aanhalen om diverse aspecten van het leven in de Cappella te illustreren: dit *diarium* is zeer gedetailleerd. Zo uitte paus Clemens VIII na zijn kroning enig ongenoegen of misschien beter onbekendheid met een bepaald motet van de hand van Nanino. Van der Ameijden verdedigde zijn collega als *mastro di cappella*. Overigens gaat deze kwestie niet zozeer over de muziek als wel over de keuze van een weinig gebruikte en daardoor ongewone tekst⁹¹. Op 31 juli sprak Van der Ameijden de Cappella aan over een bepaalde fout in de zang op Sint Jacob (25 juli)⁹² en zo zou men van het ene incident naar het andere kunnen gaan.

Van der Ameijden werd niet herkozen voor 1595 en vanaf dit jaar verschijnt zijn naam, zoals boven al is gezegd, minder frequent in de *diaria*. Waarschijnlijk begon zijn leeftijd zijn tol te eisen. Toen de Cappella in het jubeljaar 1600 haar *iubilaeum* maakte langs de vier grote basilieken van Rome (Sint-Pieter in het Vaticaan, Sint-Paulus-buiten-de Muren, Sint-Jan-ter-Lateranen en Sint-Maria-de-Meerdere) was Christiaan echter wel weer aanwezig⁹³.

ZEVENDE STEM: COMPOSITIES

Eén aspect van Christiaans activiteit heb ik tot nu toe zorgvuldig vermeden, namelijk zijn composities. Helaas zijn er maar drie tot ons gekomen, twee in handschriften van de Cappella Sistina (nu in de Vaticaanse Bibliotheek) en een in een Romeinse druk met werk van Orlandus Lassus.

Van de in handschrift bewaarde composities mag het *Magnificat* als het eerste worden beschouwd⁹⁴. Het stuk staat in een handschrift met een keuze van composities van leden van de Cappella Sistina, zoals Nanini, Crivelli, Morales, Vittoria, Anerio, Marenzio en natuurlijk Palestrina zelf, die als getrouwd man weliswaar officieel geen deel uitmaakte van de Cappella, maar toch als de vaste en eigen componist gold. Het laatste deel van dit manuscript bevat vijf verschillende *Magnificats*: van de hand van een anonieme componist (f. 160v-164r), Palestrina (f. 165v-170r), Van der Ameijden (f. 171v-180r), Nanini (f. 181v-186r) en Marenzio (f. 187v-191r). Het handschrift heeft niet minder dan drie colophons, wat op een ietwat ingewikkelde productie kan

⁹¹ Cf. Vander Straeten, *La musique aux Pays-Bas*, 6, pp. 456-457; *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 19*, f. 11v (1594 II 9). Ik volg Vander Straetens inschatting van deze gebeurtenissen overigens niet: hij ziet het mijns inziens te veel als een echt conflict.

⁹² *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 19*, f. 27r-27v (1594 VII 31).

⁹³ *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 22*, f. 16v-17r (1600 IV 28).

⁹⁴ *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina*, cod. 29, f. 171v-180r; J.M. Llorens, *Capellae Sixtinae Codices musicis notis instructi sive manu scripti sive praelo excussi*, Studi e testi 202 (Città del Vaticano, 1960), p. 62.

wijzen⁹⁵. Het grootste deel werd geschreven door Lucas Orpheus uit Fano tijdens het korte pontificaat van Gregorius XIV (1590-1591) en dezelfde kopiist voegde het *Magnificat* van Marenzio in 1592 toe. Uit deze gegevens dringen zich twee conclusies op. Ten eerste moet Van der Ameijdens *Magnificat* in of net vóór 1591 gecomponeerd zijn (en vermoedelijk vrij kort vóór het handschrift voltooid werd, dus in 1590-91). Ten tweede staat Van der Ameijdens werk temidden van composities van zijn collega's in de Cappella en deze context is suggestief. Zonder enige twijfel was het *Magnificat* bedoeld voor en is het gezongen door (misschien zelfs in?) de Cappella Sistina en het werk behoorde tot het eigen repertoire, samen met dat van een hele reeks andere collega's. In die zin lijkt hij deel te hebben gemaakt (en in ieder geval als zodanig beschouwd te zijn) van de eigen Vaticaanse, Sixtijnse, Romeinse 'school' (ook al is die term niet onomstreden), samen met de bekendere Nanino, Crivelli, Marenzio en grootmeester Palestrina.

De tweede compositie is een Mis, *Missa Fontes et omnia quae moventur in aquis*, overgeleverd in een ander handschrift met een aantal Missen van Palestrina, Nanino en Animuccia⁹⁶. Ook dit handschrift werd vervaardigd door Lucas Orpheus en is gedateerd 1594 (f. 1r)⁹⁷, onder het pontificaat van Clemens VIII, toen Agostino Martino *mastro di cappella* was. Alleen dit laatste is wat problematisch, aangezien Van der Ameijden zelf de *mastro di cappella* was in 1594. Opnieuw brengt dit manuscript enkele composities van leden van de Cappella zelf bijeen en zal daarom wellicht eerder recent materiaal bevatten. Dat leidt natuurlijk tot de conclusie dat Van der Ameijdens Mis waarschijnlijk in het begin van de jaren 1590 moet worden gedateerd. Eveneens kan men gevoeglijk aannemen dat deze Mis door de Cappella zelf zal zijn gezongen. Helaas is het handschrift op dit moment door inktvraat in zeer slechte conditie. Christiaans Mis is bestemd voor vijf stemmen, het *Crucifixus* en *Benedictus* voor vier stemmen en het derde deel van het *Agnus Dei* voor zes.

In 1994 transcribeerden Jacobijn Kiel en Jaap van Benthem de Mis in Rome zelf (met speciale toestemming van de Bibliotheek); het *Magnificat* was al eerder getranscribeerd op initiatief van oud-Oirschotenaar Jan van den Boom, toentertijd lid van het ensemble 'Doulce Mémoire' in Haarlem⁹⁸. Het *Magnificat* en delen van de Mis zijn enkele keren uitgevoerd in de vroege jaren 1990, onder meer in Oirschot zelf. Met de uitvoering bij gelegenheid van Christiaans vierhonderdste sterfdag op 20 november 2005 in Oirschot en mijn eigen biografisch onderzoek in 2000 is de leemte die rond persoon en werk van Christiaan van der Ameijden bestond, dan gedicht.

Naar alle waarschijnlijkheid heeft Christiaan meer composities voor de Cappella geschreven, maar er is daarvan niets meer tot ons gekomen. Er is nog wel één enkel madrigaal. In een bundel met composities van Orlandus Lassus, uitgegeven door Antonio Barré in Rome in 1563 en vervolgens herdrukt in 1563, 1564, 1566, 1567,

⁹⁵ F. 15v: 'Lucas Orpheus Romae fecit'; f. 187r: 'Gregorio XIII Pont. Max. /et/ admodum reverendo patre domino Francisco Sotto Sanctitatis Suae Magistro Cappellae. Lucas Fanensis scribebat' (Lucas Fanensis is dezelfde persoon als Lucas Orpheus; Gregorius XIV regeerde van 5 december 1590 tot 15 oktober 1591); f. 192r: 'Clemente VIII Pont. Max. Rdo Domino Paulo de Magistris a Fumone Magistro Cappellae S.D.N. Lucas Fanensis scribebat Romae MDXCII'.

⁹⁶ *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina*, cod. 30, f. 78v-99r; J.M. Llorens, *Capellae Sixtinae Codices musicis notis instructi sive manu scripti sive praelo excussi*, Studi e testi 202 (Città del Vaticano, 1960), p. 63. Dit manuscript bevat verder de Missen *Gaudent in coelis* van Animuccia, *Salve regina* van Palestrina, *Vestiva e colli* van Nanino en *O sacrum convivium* en *Ecce ego Johannes*, beide van Palestrina.

⁹⁷ Cf. f. 1r: 'Clemente VIII Pont. Max. Illustrissimo cardinale Gallo Protectore et Domino Augustino Martino Cantore atque magistro Cappellae S.D.N. pro tempore a Collegio dominorum Cantorum deputato Lucas Horpheus eiusdem Cappellae scribebat apud Sanctum Petrum Anno Domini MDXCIII'.

⁹⁸ Correspondentie rond deze transcriptie wordt bewaard op het Collegio Olandese in Rome (niet te verwarren met het Istituto Olandese!).

1570, 1573 en 1586, vindt men een vijfstemmige madrigaal *Quel dolce suon* van de hand van Van der Ameijden⁹⁹. Dit madrigaal is interessant omdat het enig licht zou kunnen werpen (of had kunnen werpen...) op Christiaans carrière vóór zijn toetrede tot de Cappella. Composities van Lassus werden verzameld en gedrukt nog lang nadat hij zelf Rome had verlaten in 1554: er was blijkbaar nog altijd grote belangstelling voor in de verschillende muziekkringen van de Città Eterna¹⁰⁰. Op een of andere manier moet Van der Ameijden de aandacht van de uitgever hebben getrokken, al ontsnapt ons de preciese gang van zaken. Behoorde hij al tot een bepaalde kring? Kwam hij de Cappella binnen nadat hij al enkele sporen had verdiend? Dat zou tenminste de ondersteuning verklaren die tot uitdrukking komt in het *Motu proprio* van september 1563. Alleen verklaart dit alles op geen enkele wijze hoe Christiaan in Rome is beland. Overigens is dit madrigaal het allereerste stukje materiaal voor Van der Ameijdens biografie. Opnieuw ligt het voor de hand dat Christiaan meer gecomponeerd moet hebben, maar ook hier ontbreekt voorlopig (?) elk verder bewijs.

ACHTSTE STEM: 20 NOVEMBER 1605

Op 20 november 1605 stelde Christiaan van der Ameijden zijn testament op in zijn huis aan de Via Condotti (uitlopend op de Spaanse Trappen en nu een van de chicste winkelstraten van de Stad en de Wereld) in Rome¹⁰¹. Dit testament bevindt zich nog altijd in het archief van de *Santa Maria dell'Anima*, maar wordt materieel vooral gekenmerkt door een enorm gat in het midden, ontstaan door de al vaker vermelde inktvraat. Daarmee is het grootste stuk van de tekst verdwenen. Toch is duidelijk dat de *Anima* Christiaans voornaamste erfgenaam was, terwijl zijn huis naar zijn neef Theodorus van der Ameijden ging. Uiteindelijk zou ook het huis in het bezit komen van de *Anima* tot het in de loop van de achttiende eeuw verkocht werd. Bij het testament zijn enkele inventarissen gevoegd die andere aspecten van Christiaans persoonlijkheid belichten¹⁰². Zo bezat hij maar liefst 17 schilderijen, voor het grootste deel religieus, maar er zitten ook stukken bij als *una testa di donna* (een vrouwenhoofd) of *doi quadri di donne* (twee schilderijen van vrouwen) of *li 4 stagioni* (de vier seizoenen). Tussen deze schilderijen bevindt zich ook *un papa Pio*, maar of dat Pius IV die hem in zijn eerste Romeinse jaren ondersteunde, dan wel de strenge en gevreesde Pius V zou zijn, is niet uit te maken. Als het Pius IV geweest was, zou dat de bijzondere band tussen deze paus en Christiaan nog maar eens hebben bevestigd, maar zoals gezegd: dat is niet meer uit te maken. Een andere interessante inventaris is die van Christiaans bibliotheek. Naast enkele religieuze werken (*Breviarium Romanum*, *Concilium provinciale Coloniense*) vindt men vooral veel klassieke (voornamelijk Latijnse) auteurs: Horatius, Homerius, Lucretius, Ovidius, Lucanus, Seneca, Cicero, Aesopus, Demosthenes, Valerius Maximus en Martialis en zelfs enkele Neolatijnse dichtwerken zoals die van Giacomo Sannazaro en Girolamo Vida of schoolboeken zoals de basis cursus Grieks van Nicolaus Clenardus, *Institutiones in grecam linguam* of de *Phrases poetice* waarvan de inventaris helaas de auteursnaam niet vermeldt. Onder de curiositeiten vallen de *Descrittione della entrata della serenissima regina Gine. d'Austria* of de toeristische gidsen *Delle cose notabili*

⁹⁹ Cf. H. Leuchtman – B. Schmid, *Orlando di Lasso. Seine Werke in zeitgenössischen Drucken 1555-1687* (Kassel e.a., 2001), 1, pp. 104-105 (voor de bundel uit 1563), 118, 166-167, 192, 261, 315, en 2, p. 132. In deze bundel bevinden zich ook composities van Jaquet de Berchem en Animuccia.

¹⁰⁰ Cf. D. G. Cardamone, 'The salon as marketplace in the 1550s: patrons and collectors of Lasso's secular music', in P. Bergquist (ed.), *Orlando di Lasso Studies* (Cambridge, 1999), pp. 64-90.

¹⁰¹ Cf. *Archivio Santa Maria dell'Anima, Miscellanea V*, f. 337-338. Hier wordt Christiaan betiteld als 'Christianus Amajden Flander de Orschot Buscoducensis'.

¹⁰² Cf. *Archivio Santa Maria dell'Anima, Miscellanea V*, f. 311-313 (inventaris van Christiaans bezittingen) en f. 341 (lijst van zijn boeken).

che sono in Venetia en *Le cose marvigliosae de Roma*. Uit deze boeken komt Christiaan van der Ameijden naar voren als een ontwikkeld man met enige belangstelling voor literatuur (vooral de klassiek-Latijnse). Contemporaine Italiaanse literatuur in de volkstaal is nagenoeg afwezig, evenals literatuur in het Nederlands: er zit zelfs niet één Nederlandstalig boek bij. Wat muziek betreft, vindt men in de inventaris: *libri 8 in fol. scripti ligati de musica, tre altri libri de musica stampati in fol., tredici libretti de musica in 8°, diversi altri quinterni de musica ligati insieme*: omdat de inventaris werd opgesteld door vertegenwoordigers van de *Anima*, die blijkbaar niet al te muzikaal waren aangelegd, ontbreken verdere details over de inhoud van deze bundel. Van der Ameijden liet één groot muziekboek na aan de *Anima*, maar dat is niet langer aanwezig. Ook de rest van Christiaans bibliotheek vormt niet langer deel van de verzameling van de *Anima*.

Christiaan van der Ameijden uit Oirschot overleed op 20 november 1605 in zijn eigen huis aan de Via Condotti in Rome enkele uren nadat hij zijn testament had opgesteld¹⁰³. De volgende dag werd hij begraven in de *Santa Maria dell'Anima* in de *Pietà*-kapel (de eerste kapel links gezien vanuit het koor, genoemd naar een gewijzigde kopie van de *Pietà* van Michelangelo uit de Sint-Pieter van de hand van Lorenzetto (1530-1532)). Aan de andere kant van de kerk, diagonaal tegenover de *Pietà*-kapel, herinnert een bescheiden monument aan de Oirschotse zanger, componist en *provisor* van de *Anima*. Bij de begrafenis was de voltallige Cappella Sistina aanwezig, zoals beschreven in het *diarium*¹⁰⁴:

Hoggi a d'ore 22 collegialmente habbiamo compagnato alla sepultura nella Madonna del Anima il signore Christiano Ameyden cantore jubilato della capella pontificia et fratello nostro. Requiescat in pace. Morse hieri. Alla qual opera pia e comparso il r[evendissi]mo sacrista di N[ostro] S[ignore] ... Tutti gli signori compagni sono stati presenti eccetto il signore Joseffo Cencio fuori di Roma.

Vandaag hebben wij om 22 uur gezamenlijk Christiaan van der Ameijden, jubelatus zanger van de pauselijke Cappella en onze broeder, naar zijn graf in de Santa Maria dell'Anima begeleid. Hij ruste in vrede. Hij stierf gisteren. Bij deze vrome dienst is de sacrista (koster) van Zijne Heiligheid aanwezig geweest. ... Alle heren zangers waren aanwezig behalve Joseffo Cencio, die buiten Rome was.

Het opschrift op het monument (dat verder het familiewapen bevat en in een fraaie lijst met zuilen en een engelenkopje is gezet) vermeldt Christiaans morele en muzikale kwaliteiten en zijn verdiensten voor de *Anima* (en weer wordt Pius IV expliciet genoemd!)¹⁰⁵:

D O M
CHRISTIANO AMEIDEN ORSCHOTANO BRABANTINO
OB SVMMAM VITAE PROBITATEM ET MVSICAE PERITIAM
PIO IIII. ET SVCCESORIBVS PONT. MAX. CARO AC OB
MORVM SVAVITATEM ET BENEFACIENDI STVDIVM
OMNIBVS AMABILI QVI DE HOC HOSPITALI IN VITA
SEMPER BENE MERERI STVDVIT ET MORIENS SVA
HAEREDITATE DVMMODO IN HOC ALTARI PRO IVVANDA

¹⁰³ Cf. *Archivio Santa Maria dell'Anima, Totenbuch*, f. 36v (sub 1605 XI 20): 'Dominus Christianus Ameyden Belga huius congregationis et ecclesiae confrater et vicedecanus capellae pontificiae, sepultus est in capella Pietatis apud sacristiam, reliquit in testamento bonam haereditatem nostrae ecclesiae. Fit quotannis anniversarium pro anima ipsius'.

¹⁰⁴ Cf. *Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Cappella Sistina, Diarium 24*, f. 56r-56v.

¹⁰⁵ Foto's van dit monument zijn te vinden in Muskens, *Friezen. Franken. Nederlanders*, p. 57 (eveneens met Nederlandse vertaling) en Verweij, *Santa Maria dell'Anima*, foto 10 (met transcriptie en vertaling op pp. 81-82).

PEREGRINORVM PIETATE QVOTIDIE PRIMA MISSA ET
ANNIVERSARIVM QVOTANNIS CELEBRETVR EIDEM
PRAECLARE SVBVENIT OBIIT DIE XX. NOVEMBRIS
ANNO M.DC.V.
ADMINISTRATORES HVIVS HOSPITALIS CONFRATRI BENEM. PP.

Voor Christiaan van der Ameijden uit Oirschot in Brabant, die paus Pius IV en zijn opvolgers dierbaar was vanwege zijn morele degelijkheid en zijn bekwaamheid in de muziek en die door allen geliefd werd vanwege zijn aangename manieren en zijn ijver om goed te doen, die bij leven altijd trachtte verdienstelijk te zijn voor dit hospitaal en bij zijn dood nog door zijn erfenis, op voorwaarde dat op dit altaar voor het welzijn van de pelgrims elke dag de eerste mis zou worden opgedragen en dat zijn jaargetijde zou worden gevierd. Hij stierf op 20 november 1605. De beheerders van dit hospitaal maakten dit monument voor hun collega vanwege zijn verdiensten.

FINALE

Christiaan van der Ameijden was een vooraanstaand lid van de Nederlandse kolonie in Rome aan het einde van de zestiende eeuw. Zijn functies in de *Anima* bewijzen dit duidelijk. Hij moet plichtsbewust, eerlijk en bekwaam zijn geweest in de uitoefening van zijn functies, anders zou hij niet steeds weer herkozen zijn. Ook al waren zijn talrijke functies in de Cappella Sistina het gevolg van het rotatiesysteem, het feit dat hij in verschillende vertrouwensfuncties werd verkozen (waar dat systeem niet voor gold), leert dat hij ook daar omwille van zijn bestuurlijke kwaliteiten gewaardeerd werd. Zijn stem was niet de fraaiste, maar deze bestuurlijke talenten en waarschijnlijk ook zijn composities wogen daar tegen op. Helaas bleven van deze composities slechts drie stukken over, maar ongetwijfeld is er meer geweest.

Christiaans aanwezigheid in Rome is van belang vanuit twee verschillende gezichtspunten. Ten eerste vanuit een regionaal-historisch oogpunt. Christiaan van der Ameijden was afkomstig uit het noordelijke gedeelte van het oude hertogdom Brabant, een streek die nog tijdens Christiaans leven (ook al heeft hij daar zelf weinig last van gehad, omdat hij zijn geboortestreek nooit meer opnieuw bezocht heeft) de frontlinie zou worden tussen het protestantse Noorden en het katholieke Zuiden. Noordelijk Brabant zou sterk verarmd uit het conflict van de Tachtigjarige Oorlog komen en als Generaliteitsland vanaf 1648 vooral als militaire bufferzone gaan dienen. Zonder mogelijkheid om zich te herstellen, ging het gewest een moeilijke anderhalve eeuw in, waarbij het culturele leven nagenoeg tot stilstand kwam. Christiaan van der Ameijden is een noordelijk-Brabantse vertegenwoordiger van de participatie aan de culturele bloei van de late Middeleeuwen en vroege zestiende eeuw in de Zuidelijke Nederlanden en als zodanig een symbolisch keerpunt in de Noord-Brabantse geschiedenis.

Dezelfde rol van eind- en keerpunt vervult hij ook vanuit het tweede gezichtspunt, namelijk muziekhistorisch. Hij is de laatste vertegenwoordiger van de Franco-Bourgondische of Vlaamse polyfonie in Rome, van een traditie die anderhalve eeuw vóór hem begon met Guillaume Dufay, en de enige aan wie een monument in Rome herinnert. Zijn optreden sluit die eerbiedwaardige traditie af. Juist rond 1600 worden in Firenze en Rome nieuwe wegen in de muziek verkend en begint een nieuwe fase in de muziekgeschiedenis, in het begin onder Italiaanse dominantie. De Nederlandse inbreng in de muziek valt ver terug. Ook hier kwam er met hem een eind aan een tijdperk.

Net ten noordwesten van de Piazza Navona, in het drukke centrum van de oude binnenstad bevindt zich de *Santa Maria dell'Anima* als een ware schatkamer van de

aanwezigheid van de Lage Landen in Rome doorheen de eeuwen. Daar, nabij het monumentale graf van paus Adrianus VI, de enige paus uit de Nederlanden (1522-1523), naast grafmonumenten van de hand van de Brusselse beeldhouwer François Duquesnoy en kapellen versierd door Jan Miel uit Beveren-Waas bij Antwerpen en Michiel Coxcie uit Mechelen, temidden van monumenten voor kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders als kardinaal Willem van Enckenvoirt (uit het Noord-Brabantse Mierlo) of de Leuvense theoloog Henricus Gravius, bevindt zich het monument voor Christiaan van der Ameijden uit Oirschot, verborgen in een donkere hoek en vaak moeilijk te onderscheiden. Hij verdient meer licht. Of is het zo dat het juist de beste dingen zijn die in het donker verscholen zijn? Zelfs in een zonovergoten stad als Rome?

Michiel Verweij
Koninklijke Bibliotheek van België, Handschriftenkabinet
Brussel

Over de auteur

Michiel Verweij werd geboren in Oirschot in 1964. Hij studeerde klassieke filologie aan de Katholieke Universiteit te Leuven en behaalde daar ook het Diploma Middeleeuwse Studies. Nadat hij in 1993 in Leuven zijn doctoraat verdedigd had (onder meer over de literaire activiteit van de Oirschotse pastoor Petrus Vladeraccus), was hij werkzaam in diverse projecten in Leuven (Erasmus; departement muziekwetenschap), Louvain-la-Neuve (Cetedoc) en Nijmegen (Handschriften van de *Summa de virtutibus* van Guilielmus Peraldus). Sinds juni 2004 is hij werkzaam op het handschriftenkabinet van de Koninklijke Bibliotheek van België in Brussel. Hij publiceerde onder meer *Vladeracci tres, pater et filii, poetae Silvaeducenses (saec. XVI ex.)* (Rome, 1991), *Petrus Vladeraccus. Tobias (1598)* (Leuven, 2001), *Pas de deux in stilte. De briefwisseling tussen Desiderius Erasmus en paus Adrianus VI (1522-1523)* (Rotterdam, 2002), *De Santa Maria dell'Anima te Rome. Bezoekersgids* (Rotterdam, 2003) en vertaalde de Latijnse tekst van Adrianus Barlandus voor *De Kroniek van de hertogen van Brabant* (eindredactie A.-J. Bijsterveld; 's-Hertogenbosch, 2004). Van 1 maart tot 31 mei 2000 verbleef hij in Rome om de biografie van Christiaan van der Ameijden te bestuderen.